

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ»**

ΦΟΙΤΗΤΕΣ:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ
ΕΦΗ ΠΕΤΑ
ΣΟΦΙΑ ΜΑΣΟΥΡΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ/ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ:

ΙΩΑΝΝΑ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2021

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε καταρχάς να ευχαριστήσουμε την επιβλέπουσα καθηγήτριά μας κ. *Ιωάννα Χατζοπούλου* για τις πολύτιμες συμβουλές και την καθοδήγηση καθ' όλη την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας. Χωρίς την συμβολή της δεν θα ήταν δυνατή η εκπόνηση αυτής.

Στην συνέχεια, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το σύνολο του διδακτικού προσωπικού του τμήματος που φρόντισαν να μας μεταδώσουν τις απαραίτητες γνώσεις, ώστε να μάθουμε τις βασικές λειτουργίες της λογιστικής ως επιστήμη και να μας εφοδιάσουν κατάλληλα για τον εργασιακό και ακαδημαϊκό μας βίο.

Τέλος, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τους γονείς μας, για την αδιάκοπη στήριξη τους κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών μας, αλλά και τους φίλους και συμφοιτητές μας που στάθηκαν συνοδοιπόροι σε αυτό το κοινό ταξίδι της εκπαίδευσης.

Ευχαριστούμε λοιπόν από την καρδιά μας

Καλή μας σταδιοδρομία . . .

Για το περιβάλλον που μας φιλοξενεί, με αγάπη.

Περίληψη

Στόχος της πτυχιακής εργασίας είναι να υπογραμμιστεί η σημασία του περιβάλλοντος για την ανθρώπινη ζωή και η ανάγκη για την προστασία του, η συνοπτική παρουσίαση του περιβαλλοντικού δικαίου σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και η εκτενέστερη παρουσίαση των ελληνικών αστικών διατάξεων για το περιβάλλον.

Πάνω σε αυτή την βάση, στην παρούσα πτυχιακή εργασία θα πραγματοποιηθεί μια *βιβλιογραφική ανασκόπηση* σχετικά με το εννοιολογικό πλαίσιο του περιβάλλοντος, της προστασίας του περιβάλλοντος, του εθνικού, του διεθνές και του ευρωπαϊκού δικαίου, καθώς και των αρχών της περιβαλλοντικής προστασίας. Στην συνέχεια θα πραγματοποιηθεί χρονολογική ανασκόπηση των κυριότερων διεθνών και ευρωπαϊκών ενεργειών για την προστασία του περιβάλλοντος και τέλος θα ακολουθήσει η παρουσίαση των διατάξεων του αστικού δικαίου στην Ελλάδα για τον ίδιο σκοπό.

Τα αποτελέσματα της πτυχιακής είναι πως το περιβάλλον έχει υποστεί αρκετές καταστροφές, οδηγώντας έτσι στην υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Για αυτό και επιβάλλεται η ανάπτυξη κατάλληλης και επαρκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας από όλες τις χώρες, αλλά και η εφαρμογή των κανόνων του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου. Εξάλλου, αρκετές κινήσεις έχουν πραγματοποιηθεί και αρκετοί φορείς έχουν θεσπιστεί για τον έλεγχο της εφαρμογής των μέτρων και την αξιολόγηση της κατάστασης του περιβάλλοντος σε εθνικό, διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως και αναλύονται.

Τα συμπεράσματα της πτυχιακής είναι πως παρά την ανάπτυξη του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου και τις συστάσεις των ειδικών επιστημόνων και περιβαλλοντολόγων, αρκετές χώρες δεν επικυρώνουν και δεν εφαρμόζουν τα υπογεγραμμένα στο εθνικό τους δίκαιο. Ως αποτέλεσμα: η καταστροφή του περιβάλλοντος να μεγαλώνει. Η οικονομική ανάπτυξη επιβάλλεται να λαμβάνει υπόψη της, την προάσπιση του φυσικού πλούτου για τις επόμενες γενιές, αλλά και την διατήρηση ενός υγιούς και ασφαλούς περιβάλλοντος για όλους τους ζωντανούς οργανισμούς. Εκτενέστερη έρευνα πρέπει να πραγματοποιηθεί για τον βαθμό συμμόρφωσης των χωρών με τους κανόνες δικαίου σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο και να υπάρξουν αυστηρότερες ποινές.

Λέξεις κλειδιά: περιβάλλον, προστασία, ευρωπαϊκό δίκαιο, διεθνές δίκαιο, αστικές διατάξεις, Σύνταγμα.

Abstract

The aim of this thesis is to emphasize the importance of the environment for human life and the need for its protection, as well as the presence of environmental law at national, European and international level.

On this basis, in this thesis, a bibliographic review will be carried out on the conceptual framework of the environment, environmental protection, national, international and European law, as well as the principles of environmental protection. Then there will be a chronological review of the main international and European actions for the protection of the environment and finally will follow the presentation of the provisions of civil law in Greece for the same purpose.

The result of this thesis is that the environment has suffered several disasters, thus leading to the degradation of people's quality of life. That is why it is necessary to develop appropriate and adequate environmental legislation by all countries, but also the application of the rules of European and international law. In addition, several steps have been taken and several bodies have been set up to monitor the implementation of the measures and to assess the state of the environment at national, international and European level, as analyzed.

The conclusion of the thesis is that despite the development of international and European law and the recommendations of expert scientists and environmentalists, several countries do not ratify and apply the signed texts in their national law. As a result: the destruction of the environment grows. Economic growth must take into account the protection of natural wealth for future generations, but also the maintenance of a healthy and safe environment for all living organisms. More research needs to be done on the degree to which countries comply with international and European law and there should be stricter penalties.

Key words: environment, protection, European law, international law, civil provisions, constitution

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΟΡΙΣΜΟΙ.....	10
1.1 Η έννοια του περιβάλλοντος	10
1.2 Οι έννοιες της ρύπανσης, της μόλυνσης και της υποβάθμισης	12
1.3 Η έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος	13
1.4 Ορισμοί διεθνούς, ευρωπαϊκού και εσωτερικού δικαίου	14
1.4 Γενικές αρχές δικαίου του περιβάλλοντος	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	18
2.1 Το διεθνές δίκαιο για το περιβάλλον.....	18
2.1.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	18
2.1.2 Το διεθνές δίκαιο και η σχέση του με το εθνικό δίκαιο της Ελλάδας.....	23
2.1.3 Το διεθνές δίκαιο και η σχέση του με το ευρωπαϊκό δίκαιο	24
2.2 Το ευρωπαϊκό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος.....	24
2.2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	25
2.2.2 Ο ρόλος της ΕΕ διεθνώς	29
2.2.3 Τα όργανα εφαρμογής, επιβολής και εποπτείας της ΕΕ.....	30
2.2.4 Μέριμνα για το μέλλον	32
2.2.5 Η σχέση του ευρωπαϊκού δικαίου με το δίκαιο της Ελλάδας.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	34
3.1 Το περιβαλλοντικό δίκαιο στην Ελλάδα	34
3.2 Το άρθρο 24 του Συντάγματος	35
3.2.1 Επάλληλες Κανονιστικές Ζώνες	36
3.2.2 Η προστασία του περιβάλλοντος και τα υπόλοιπα έννομα αγαθά	39
3.3 Νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος	41
3.3.1 Άρθρο 60 του Δασικού κώδικα (Ν.Δ. 86/1969).....	41
3.3.2 Άρθρο 57 ΑΚ.....	42
3.3.3 Ν.998/1979	42
3.3.4 Ν.1650/1986	45
3.3.5 ΠΔ55/1998.....	52
3.3.6 Ν.2742/1999	53
3.3.7 Ν.3010/2002	54
3.3.8 Ν.3028/2002	54
3.3.9 Ν.3199/2003	54

3.310 N.3937/2011	55
3.3.11 N.4042/2012	55
3.3.12 N.4685/2020.....	51
Συμπεράσματα	59
Βιβλιογραφία.....	61

Εισαγωγή

Η ανάγκη για την απόδοση σεβασμού προς το περιβάλλον και προς την διασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας είναι μεγαλύτερη από ποτέ. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι πολλαπλά και επιβαρύνουν την υγεία και τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων και των υπολοίπων ζωντανών οργανισμών και της χλωρίδας.

Τα κύρια περιβαλλοντικά προβλήματα είναι η Κλιματική Αλλαγή, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η απώλεια των ενδιαιτημάτων, η μείωση των αποθεμάτων, η ατμοσφαιρική, εδαφική και υδάτινη ρύπανση. Κύριες αιτίες αυτών είναι η μαζική παραγωγή, η υπερκατανάλωση και η αύξηση του πληθυσμού.

Διεθνείς και ευρωπαϊκοί οργανισμοί και φορείς προσπαθούν να βρουν αποτελεσματικές λύσεις για τα περιβαλλοντικά προβλήματα, αλλά η απόλυτη προστασία του περιβάλλοντος θα σήμαινε την ανάκαμψη της οικονομικής προόδου και καταστροφή των κοινωνιών. Δυστυχώς υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των χωρών και ενώ μπορεί να αναγνωρίζεται το περιβαλλοντικό πρόβλημα και η ανάγκη για δράση, οι χώρες δεν προσπαθούν να περιορίσουν την οικονομική τους δραστηριότητα.

Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι πρέπει να επικρατήσει η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, δηλαδή της οικονομικής ανάπτυξης σε συνδυασμό όμως με την αποδοτική χρήση των πόρων, ώστε να υπάρχει η ελάχιστη δυνατή μόλυνση και η εξασφάλιση του φυσικού πλούτου για τις επόμενες γενιές.

Καθιστάται σαφές, ότι οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται σε διεθνή και ευρωπαϊκό επίπεδο μιας και η μόλυνση αποτελεί διασυνοριακό πρόβλημα. Πολλές ενέργειες έχουν πραγματοποιηθεί προς την επικράτηση της αειφόρου ανάπτυξης, την διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας, την προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος, την μείωση της θερμοκρασίας του πλανήτη και των ρύπων. Όπως όλες οι χώρες έτσι και η Ελλάδα έχει αναπτύξει ένα νομοθετικό πλαίσιο για την διασφάλιση του περιβάλλοντος και την βελτίωση του και ανήγαγε την προστασία του περιβάλλοντος ως συνταγματική αρχή.

Στην παρούσα εργασία, θα γίνει ανάλυση των ορισμών του περιβάλλοντος, των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, της προστασίας του, καθώς και του δικαίου σε εθνικό, διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο. Επίσης, γίνεται αναφορά στις γενικές αρχές δικαίου για το περιβάλλον. Στην συνέχεια, θα πραγματοποιηθεί μια συνοπτική αναφορά, στις πιο

σημαντικές ευρωπαϊκές και διεθνείς κινήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί για την προστασία του περιβάλλοντος και σε προέκταση για την βελτίωση και διασφάλιση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Επίσης, θα αναφερθούν συνοπτικά κάποια από τα όργανα της ΕΕ που υπάρχουν για την διασφάλιση του περιβάλλοντος. Τέλος, θα γίνει πιο εκτενής ανάλυση των ελληνικών αστικών διατάξεων για την προστασία του περιβάλλοντος.

Το συμπέρασμα είναι πως μπορεί να είναι μεγάλη η συμβολή των χωρών σε διεθνή και ευρωπαϊκό επίπεδο για την προστασία του περιβάλλοντος και για την αιεφόρο ανάπτυξη σε επίπεδο Διασκέψεων κ.α., αλλά δυστυχώς δεν συμμορφώνονται όλες οι χώρες με τις οδηγίες. Τέλος, η Ελλάδα έχει ανάγκη την περιβαλλοντική προστασία σε θεμελιώδης αρχή με το Σύνταγμα της και με ένα ευρύ νομοθετικό εσωτερικό πλαίσιο σε συνδυασμό με την επικύρωση ευρωπαϊκών οδηγιών προσπαθεί να προστατεύσει το περιβάλλον και να υποκαταστήσει το σύνολο των καταστροφών που συνοδεύουν την οικονομική ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1 Η έννοια του περιβάλλοντος

Η έννοια του *περιβάλλοντος* είναι πολυδιάστατη γιατί το περιβάλλον συνθέτεται από πολλούς παράγοντες και ορίζεται δύσκολα μιας και είναι φορτισμένο με διαφορετικές επιστημονικές και κοινωνικές προσεγγίσεις (Φλογαϊτή 1998). Κάποιες φορές ταυτίζεται με την έννοια της φύσης, ενώ άλλες φορές αντιπροσωπεύει τον χώρο διαβίωσης, μάθησης, κοινωνικοποίησης και δράσης των ανθρώπων, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται (Βλάχος 2018, Φλογαϊτή 1998).

Η έννοια *φυσικό περιβάλλον* περιλαμβάνει τα οικοσυστήματα στο σύνολο τους, τα οποία δεν αποτελούν ανθρώπινο δημιούργημα (π.χ. μια τεχνητή λίμνη), τις πλήρεις οικολογικές μονάδες και τους παγκόσμιους φυσικούς πόρους (π.χ. έδαφος, αέρας, νερό, θρεπτικές ουσίες, θάλασσες, δάση, ωκεανοί). Επίσης, συμπεριλαμβάνει όλα τα ζωντανά πλάσματα (τον άνθρωπο, τα ζώα, τα φυτά, τους μικροοργανισμούς και τους μύκητες) και την αβιοτική ύλη (Βλάχος 2018).

Κάθε στοιχείο μέσα στο περιβάλλον αποτελεί έναν κρίκο που συνδέεται με τους υπόλοιπους και μαζί δημιουργούν μια αλυσίδα. Μια μεταβολή σε ένα στοιχείο της φύσης σηματοδοτεί μεταβολές και στα υπόλοιπα στοιχεία (Βλάχος 2018).

Για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας του περιβάλλοντος είναι σημαντικό να δοθεί ένας ορισμός για το *οικοσύστημα*. Με τον όρο αυτό, νοείται “*κάθε σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων και στοιχείων του περιβάλλοντος που δρουν σε ορισμένο χώρο και βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους*” (ΦΕΚ 160/Α/16-10-86). Για παράδειγμα, ένας βυθός αποτελεί ένα οικοσύστημα μέσα στον οποίο συνυπάρχουν ψάρια, μαλάκια, βακτήρια, μύκητες, φύκια, κοράλλια, άμμος κ.λπ. Όλα αυτά τα στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους και αλληλοεξαρτώνται το ένα από το άλλο, ενώ αποτελούν μέρη μίας τροφικής αλυσίδας.

Το *περιβάλλον*, στην διεθνή βιβλιογραφία μπορεί να οριστεί με την στενή ή με την ευρεία του έννοια. Σύμφωνα με την κ. Ακριβοπούλου (2010), με την στενή έννοια ως περιβάλλον μπορεί να χαρακτηριστεί το φυσικό περιβάλλον (βιοτικές σχέσεις, φυσικοί πόροι, πρώτες ύλες). Με την ευρεία έννοια περιέχει το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται και ζει ο άνθρωπος, δηλαδή τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς δεσμούς και τα αγαθά που διαθέτει.

Σύμφωνα με τον κ. Λύτρα (2003), ο ατμοσφαιρικός αέρας, η θάλασσα, τα λιμάνια, οι λίμνες, τα δάση, τα υπόγεια νερά, οι υδροβιότοποι κ.τ.λ. *απαρτίζουν την έννοια φυσικό περιβάλλον*. Μέσα σε αυτό ο άνθρωπος δραστηριοποιείται. Όμως ο άνθρωπος ενεργεί και μέσα στο *τεχνητόπεριβάλλον* που έχει κατασκευάσει ο ίδιος στο πέρασμα των χρόνων, όπως είναι το οδικό σύστημα, τα άλση, οι όχθες των ποταμών, οι πλατείες, τα δημόσια πάρκα, οι γέφυρες, οι μολοι, οι διαβάσεις, οι αυλές, κ.τ.λ. Μαζί το φυσικό και το τεχνητό περιβάλλον αποτελούν τον *ζωτικό χώρο* του ανθρώπου.

Πολλές έρευνες δείχνουν πως η λέξη *περιβάλλον* περιορίζεται πολλές φορές στην έκφραση του ρεαλιστικού ή αλλιώς του *φυσικού περιβάλλοντος*. Δηλαδή, περισσότερο επικρατεί η οικολογική ερμηνεία του και όχι η κοινωνική, η πολιτισμική και η οικονομική ερμηνεία του (Δημητρίου 2009). Βέβαια το άρθρο 24 του Συντάγματος ως *περιβάλλον* αναγνωρίζει τα φυσικά και τα τεχνητά οικοσυστήματα (λ.χ γεωργική γη, θαλάσσια πάρκα, θερμοκήπια). Το φυσικό περιβάλλον, χωρίζεται στο χερσαίο, στο υδάτινο και στο εναέριο.

Σύμφωνα με τον νόμο 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος, ως *περιβάλλον* νοείται το σύνολο των παραγόντων τόσο των φυσικών, όσο και αυτών που έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, το επίπεδο της ποιότητας ζωής, την υγεία, την παράδοση, τον πολιτισμό και τις αξίες των ανθρώπων (ΦΕΚ 160/Α/16-10-86). Για τον νόμο δηλαδή, το *περιβάλλον* δεν ταυτίζεται με την φύση, γιατί προσδιορίζεται σε σχέση με τον άνθρωπο και αφορά τεχνητά και φυσικά αγαθά.

Αξίζει να σημειωθεί πως με τον όρο *οικολογική ισορροπία* νοείται η σταθερή σχέση, η συνύπαρξη και η αρμονία μεταξύ των φυτών, των ζώων, των μικροοργανισμών και του ανθρώπου με το ευρύτερο περιβάλλον μέσα στο οικοσύστημα (ΦΕΚ 160/Α/16-10-86).

Αν αναλυθεί ο τελευταίος ορισμός, ως *περιβάλλον* ορίζεται το φυσικό και το ανθρωπογενές, το οποίο αποτελείται από το δομημένο και το πολιτισμικό. Συνήθως οι επιστήμονες, οι νομοθέτες και η κοινή γνώμη ενδιαφέρονται για το φυσικό περιβάλλον και την προστασία του και όχι για την προστασία της ιδεολογικής αξίας που συνδέεται με αυτό.

Είναι κοινά αποδεχτό ότι το φυσικό περιβάλλον είναι πολύ σημαντικό για την ανθρωπότητα. Καταρχάς είναι απαραίτητο για την επιβίωση και την ανάπτυξη του, αποτελεί πηγή διασκέδασης, ξεκούρασης, έμπνευσης και ηρεμίας και μέσα σε αυτό το άτομο μπορεί να ασκηθεί, να αναπτυχθεί πνευματικά, να διαλογιστεί. Φυσικά αξιοποιεί το φυσικό περιβάλλον για την εξαγωγή πρώτων υλών, τροφής, ακόμη και θεραπευτικών σκευασμάτων, όπως είναι για παράδειγμα τα βότανα που είναι απαραίτητα για την διατροφή και υγεία του (Σκαμπαρδώνη 2019).

Για όλους αυτούς τους λόγους πρέπει να υπάρχει μέριμνα, ώστε να μην υποβαθμίζεται, να μην ρυπαίνεται και να μην μολύνεται το περιβάλλον, από την ανθρώπινη δραστηριότητα και ιδιαίτερα από την βιομηχανία.

1.2 Οι έννοιες της ρύπανσης, της μόλυνσης και της υποβάθμισης

Σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος και τον Ν. 1650/1986, ως *ρύπανση* αναφέρεται το σύνολο των ρύπων που διοχετεύονται στο περιβάλλον και μπορούν να έχουν βλαβερές επιπτώσεις στα οικοσυστήματα, στην υγεία των ανθρώπων και των υπόλοιπων ζωντανών οργανισμών (ΦΕΚ 160/A/16-10-86). Στους ρύπους συγκαταλέγονται οι θόρυβοι από τα αυτοκίνητα, η ακτινοβολία από κεραίες, οι επικίνδυνες ουσίες στο έδαφος από τα φυτοφάρμακα, τα λιπάσματα και την βιομηχανία (πίσσα, τσιμέντο, μέταλλο, διαλύτες, χημικά) και από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις (νάρκες, χειροβομβίδες, κ.α.) (Kibblewhite 2019, Κώττη 1975). Άλλοι ρύποι προκαλούνται από την καύση ορυκτών καυσίμων, την διαχείριση αποβλήτων, από ηφαιστειογενείς εκρήξεις και από εκκένωση θαλάσσιου άλατος (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος 2020).

Σύμφωνα με την κ. Ακριβοπούλου (2010), *ρύπανση* καλείται η δημιουργία ουσιών, θερμότητας και θορύβου που μπορούν να απειλήσουν την υγεία του ανθρώπου και του περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, οτιδήποτε καταστά το περιβάλλον ακατάλληλο ως προς την χρήση για την οποία προορίζεται αποκαλείται *ρύπανση* (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος 1990). Τα κυριότερα είδη ρύπανσης είναι η ατμοσφαιρική, η ρύπανση των υδάτων και η ρύπανση του εδάφους.

Αξίζει να σημειωθεί πως μεγάλη σημασία δίδεται τα τελευταία χρόνια στην *ηχορύπανση*. Οι περιβαλλοντικοί θόρυβοι αυξάνονται ραγδαία, ειδικά στις πόλεις. Αυτό κυρίως οφείλεται στην έντονη δραστηριότητα της βιομηχανίας και της ψυχαγωγίας (Kurrer 2021).

Η ηχορύπανση μπορεί να μειώσει την ποιότητα ζωής οδηγώντας σε αυξημένα επίπεδα στρες, διαταραχές ύπνου, αλλά και σε χρόνιες ασθένειες, όπως είναι ο καρκίνος και τα καρδιαγγειακά νοσήματα. Επίσης, διαταράσσει και την ποιότητα ζωής και των υπόλοιπων ζωντανών οργανισμών (Λύτρας 2003).

Ακόμη λόγος γίνεται και για την *οπτική ρύπανση*, όπου προκαλείται από τα δημιουργήματα των ανθρώπων (ψηλά τσιμεντένια κτήρια, διαφημιστικές αφίσες, αντιαισθητικές κατασκευές σε δημόσιους χώρους κ.α.) (Kurrer 2021).

Η “*μόλυνση*” σύμφωνα με τον νόμο είναι μια μορφή ρύπου που χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση παθογόνων μικροοργανισμών ή ιζημάτων στο περιβάλλον (ΦΕΚ 160/Α/16-10-86, Ακριβοπούλου 2010).

Με την έννοια *υποβάθμιση* του περιβάλλοντος, σύμφωνα με τον νόμο, νοείται η όποια προκαλούμενη ρύπανση ή άλλου είδους καταστροφή που φέρει αρνητικές επιπτώσεις για το φυσικό περιβάλλον και για τους ζωντανούς οργανισμούς (ΦΕΚ 160/Α/16-10-86). Σύμφωνα και με την κ. Ακριβοπούλου (2010), μια υποβάθμιση του περιβάλλοντος θα σήμαινε ανισορροπία στα οικοσυστήματα, χαμηλή ποιότητα ζωής, χαμηλό επίπεδο υγείας και αρνητικές επιπτώσεις στην πολιτιστική κληρονομιά και στις αξίες.

Η ανάγκη για την μείωση του ρυθμού ρύπανσης, μόλυνσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος, για την προστασία των φυσικών αγαθών και την οικολογική ισορροπία οδήγησε στο να καταστεί η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αντικείμενο διεθνούς, ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου (Λύτρας 2003).

1.3 Η έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος

Σύμφωνα με τον νόμο 1650/86 η *προστασία του περιβάλλοντος* περιλαμβάνει “*το σύνολο των ενεργειών, μέτρων και έργων που έχουν στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωσή του*”(ΦΕΚ 160/Α/16-10-86). Σύμφωνα και με τον νόμο 360/1976, η προστασία του περιβάλλοντος περιλαμβάνει την διατήρηση και την βελτίωση των αλληλεπιδράσεων των στοιχείων του οικοσυστήματος, την μείωση των βλαβερών επιπτώσεων που έχουν οι δραστηριότητες της ανθρωπότητας και την διαφύλαξη του πολιτισμικού περιβάλλοντος (λ.χ. αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία) (ΦΕΚ 151 Α/22.06.1976).

Σύμφωνα και με την νομολογία 613/2002 του Συμβουλίου της Επικρατείας, “η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος κατοχυρώνεται από το ίδιο το Σύνταγμα και συγκεκριμένα από το άρθρο 24. Έχει αναχθεί σε αυτοτελές προστατευόμενο αγαθό που αποβλέπει στην αειφόρο ανάπτυξη, την οικολογική ισορροπία και την περιβαλλοντική προστασία”.

Σύμφωνα με την κ. Ακριβοπούλου (2010), αυτό που πρέπει να απασχολεί σχετικά με το δίκαιο της προστασίας του περιβάλλοντος είναι για το αν προστατεύει τον άνθρωπο (ανθρωποκεντρική προσέγγιση) ή το περιβάλλον (οικοκεντρική προσέγγιση). Στην πρώτη προσέγγιση, το περιβάλλον προστατεύεται για το καλό του ανθρώπου, ενώ στην δεύτερη η προστασία του περιβάλλοντος είναι μια αξία από μόνη της. Γίνεται προσπάθεια η οικοκεντρική προσέγγιση να περιλαμβάνει την προστασία και του τεχνητού περιβάλλοντος που έχει δημιουργήσει η ανθρωπότητα.

Η προστασία του περιβάλλοντος είναι συνδεδεμένη με την ποιότητα ζωής των ανθρώπων και με το επίπεδο της υγείας και διαβίωσης τους, για αυτό και τα κράτη διεθνώς αναγνωρίζουν το πρόβλημα που υπάρχει παγκοσμίως και οδηγούνται σε διεθνείς συμφωνίες και σε αστικές διατάξεις για την προστασία του (Καρακώστας 2011, σελ 543).

1.4 Ορισμοί διεθνούς, ευρωπαϊκού και εσωτερικού δικαίου

Ο όρος *δίκαιο* αναφέρεται στο σύνολο των υποχρεώσεων των ανθρώπων ως προς την κοινωνική συμβίωση η παράβαση των οποίων επιφέρει κυρώσεις. Η ύπαρξη των κανόνων και των αρχών είναι απαραίτητη, ώστε να υπάρχει αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Το *εσωτερικό δίκαιο* ρυθμίζει τις έννομες σχέσεις προσώπων, εντός της επικρατείας ενός κράτους. Διακρίνεται στο *δημόσιο* και *ιδιωτικό δίκαιο*. Το *δημόσιο δίκαιο* ρυθμίζει την οργάνωση και την λειτουργία του Κράτους, των Ν.Π.Δ.Δ. που ασκούν κρατική εξουσία και τις σχέσεις μεταξύ κράτους- πολίτη. Σε αυτό συγκαταλέγονται το συνταγματικό, το διοικητικό, το ποινικό και το δικονομικό δίκαιο. Το *ιδιωτικό δίκαιο* ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ φυσικών ή / και νομικών προσώπων που δεν ασκούν δημόσια εξουσία και αφορά το αστικό, το εμπορικό και το εργατικό δίκαιο (Τσενέ 2015 σελ. 6). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι νόμοι σίγουρα επηρεάζουν και επηρεάζονται από τις εθνολογικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και τις οικονομικές συνθήκες και από τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της κάθε κοινωνίας (Χατζοπούλου et al 2017 σελ 9).

Το διεθνές δίκαιο “ρυθμίζει τις έννομες σχέσεις εκτός των ορίων του κράτους. Πιο συγκεκριμένα το δημόσιο διεθνές δικαιορυθμίζει τις έννομες σχέσεις μεταξύ των μελών κρατών, ενώ το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο ρυθμίζει τους κανόνες που θα εφαρμοστούν στο εσωτερικό δίκαιο, σε μια έννομη σχέση και επεκτείνεται σε περισσότερα από ένα κράτος. Τέλος, το διεθνές ποινικό δίκαιο ρυθμίζει τους κανόνες για την ποινική ευθύνη των κρατών” (Τσενέ 2015, σελ. 7).

Το δίκαιο της ΕΕ “περιλαμβάνει κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν την δομή, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε, καθώς και τις σχέσεις μεταξύ της Ε.Ε. και των κρατών μελών, των πολιτών και με των χωρών εκτός Ε.Ε.” (Τσενέ 2015, σελ 8). Κύριο γνώρισμα του είναι πως υπερέχει έναντι του εθνικού δικαίου μιας χώρας. Διακρίνεται στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο (δίκαιο που απορρέει από τις Συνθήκες της ΕΕ) και στο δευτερογενές (Κανονισμοί, Οδηγίες, Αποφάσεις, Συστάσεις/ Γνώμες) (Τσενέ 2015, σελ 8).

Οι Κανονισμοί έχουν γενική και άμεση ισχύ και είναι δεσμευτικοί για όλα τα μέλη της ένωσης, οι Οδηγίες είναι δεσμευτικές για τα κράτη που αφορούν, που να μην οφείλουν να ακολουθήσουν, αλλά με τα μέσα και τον τρόπο ενσωμάτωσης της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, οι Αποφάσεις δεσμεύουν μόνο τους αποδέχτες, δηλαδή εκείνους όπου και απευθύνονται και τέλος οι Συστάσεις/ Γνώμες δεν δεσμεύουν τους αποδέχτες (Τσενέ 2015 σελ 8).

1.4 Γενικές αρχές δικαίου του περιβάλλοντος

Οι γενικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος είναι οι αξίες που πρέπει να διέπουν το γενικό πλαίσιο των νομοθετικών παρεμβάσεων (Ακριβοπούλου 2010, Παπαπετρόπουλος 2003 σελ 31). Κάποιες από αυτές είναι (Ακριβοπούλου 2010):

- *Η αρχή της πρόληψης* που σημαίνει πως πρέπει να μεριμνάται η εκ των προτέρων προστασία του περιβάλλοντος από την εκ των υστέρων αποκατάσταση μιας βλάβης ή καταστροφής του. Αυτό κατοχυρώνεται και στο Σύνταγμα με τον τρόπο που ερμηνεύει η νομολογία ΣτΕ (2759/94), ότι δηλαδή η Πολιτεία έχει την υποχρέωση να προστατεύει το περιβάλλον και να αναλαμβάνει προστατευτικά και κατασταλτικά μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση.
- *Η αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει”* που αναφέρεται το 1972 στις κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ, στην διακήρυξη του Ρίο και στο άρθρο 174 παρ. 2 ΣυνθΕΟΚ, τονίζει ότι την ευθύνη και το κόστος των ζημιών για την αποφυγή και την εξάλειψη των καταστροφών του περιβάλλοντος πρέπει να την έχει αυτός που ρυπαίνει και όχι ολόκληρη η κοινωνία.
- *Η αρχή της συνεργασίας-επικουρικότητας* αναφέρεται στο κοινοτικό δίκαιο, (ειδικότερα στην ΣΕΚ άρθρο 5) και βάση αυτής στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος καθιερώνεται η συνεργασία και η αξιοποίηση των αποτελεσματικότερων μέσων που υπάρχουν.
- *Η αρχή της δημοσιότητας* μεταφέρει μερίδιο ευθύνης και στους πολίτες σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και κατοχυρώνει την συμμετοχή τους και την συνεργασία τους προς αυτό τον σκοπό.
- *Η αρχή της ενσωμάτωσης* σύμφωνα με την οποία η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί συνιστώσα και των άλλων πολιτικών και πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη.
- *Η αρχή της αναλογικότητας* κατά την οποία τα λαμβανόμενα μέτρα δεν πρέπει να υπερβαίνουν τα αναγκαία μέτρα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος.
- *Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης* προσπαθεί να εξασφαλίσει την αποτελεσματική αξιοποίηση των φυσικών πόρων, ώστε να διασφαλίζεται η επάρκεια και η ποιότητα τους για τις επόμενες γενιές. Η εν λόγω αρχή κατοχυρώνεται στην Διακήρυξη του Ρίο και της Ατζέντας 21.

“Οι αρχές αντιμετωπίζονται ως αξίες της έννομης τάξης, οι οποίες χρήζουν προστασίας. Στη συνέχεια οι αρχές μετεξελίσσονται συνήθως σε δικαιώματα. Τα δικαιώματα στη συνέχεια διαμορφώνονται σε αντικειμενικό κανόνα δικαίου και εξ υποκειμένου δίκαιο” (Ακριβοπούλου 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

2.1 Το διεθνές δίκαιο για το περιβάλλον

Η προστασία του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του αποτελεί ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για όλη την ανθρωπότητα, μιας και από αυτό εξαρτάται η μελλοντική βιωσιμότητα της.

Προς αυτή την κατεύθυνση το Διεθνές Δίκαιο σύστησε ειδικούς φορείς, ώστε η επιθυμία για την προστασία του περιβάλλοντος να εκφράζεται με νομικά δεσμευτικά κείμενα, με διεθνείς συμβάσεις, με συνταγματικές, νομοθετικές και κανονιστικές πράξεις και με κανόνες δικαίου (Χατζοπούλου etal. 2017, σελ 9). Σύμφωνα και με την κ. Βρετού (2019), οι διεθνείς οργανισμοί συμβάλλουν στην σύνταξη κειμένων, κατευθυντήριων οδηγιών και πολιτικών διακηρύξεων που έχουν την δύναμη να δεσμεύουν τα κράτη να ακολουθούν και να υιοθετούν συγκεκριμένους κανόνες για την προστασία του περιβάλλοντος.

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει διεθνώς, ώστε να σημάνει συναγεμμός για την καταστροφή του πλανήτη, για την επιτακτική ανάγκη προστασίας του, για την αναγνώριση των ευθυνών και των πηγών ρύπανσης, για την ανάθεση υποχρέωσης σε όλες τις χώρες, για την άμβλυνση της καταστροφής και για την παραγωγή, ανάπτυξη, υιοθέτηση, εφαρμογή και παρακολούθηση πολιτικών και μέσων προφύλαξης του περιβάλλοντος για τις παρούσες και μεταγενέστερες γενιές.

2.1.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή

Το 1972 πραγματοποιήθηκε η πρώτη ιστορική προσπάθεια ιστορικά από 113 κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών για το ανθρώπινο περιβάλλον, ώστε να προσεγγιστεί η περιβαλλοντική προστασία και να γίνει προσπάθεια κάλυψης του κενού μεταξύ εθνικών νόμων και διεθνούς δικαίου (Καρακώστας 2011 σελ. 595, Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ27).

Σημαντική είναι την ίδια περίοδο, η προσπάθεια σύστασης της Γραμματείας του Προγράμματος των ΗΕ για το Περιβάλλον που αποτέλεσε τον πρώτο θεσμό που ασχολήθηκε με την θέσπιση κανόνων δικαίου και πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος (Καρακώστας 2011 σελ 595).

Εξίσου σημαντική κίνηση ήταν η αποδοχή της Διακήρυξης για το ανθρώπινο περιβάλλον. Εκεί αναγνωρίστηκαν οι θεμελιώδεις αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου, αλλά και το δικαίωμα του ανθρώπου για ένα υγιές περιβάλλον. Αυτό συνοδεύτηκε από την ίδρυση του Συμβουλίου Διοικητικής Παρακολούθησης των προγραμμάτων για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και από την ίδρυση ενός ταμείου για την παροχή οικονομικών πόρων για την φροντίδα του περιβάλλοντος (Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ 28).

Ακολούθησαν πολλές ενέργειες για την προστασία του περιβάλλοντος στο διεθνές τοπίο. Παρακάτω θα αναπτυχθούν κάποιες από αυτές:

Η Έκθεση Brundtland

Το 1987 σε διεθνές επίπεδο διαδόθηκε έννοια της *αιφόρου ανάπτυξης*. Η εν λόγω έκθεση, προσπάθησε να απαντήσει στην παγκόσμια ανάπτυξη που είχε καταστεί ανεξέλεγκτη και να υπογραμμίσει την ανάγκη ύπαρξης ισορροπίας μεταξύ ανάπτυξης, υγιούς περιβάλλοντος και υγιούς κοινωνίας (Χατζοπούλου et al σελ 9).

Ο όρος *αιφόρος ανάπτυξη* αναφέρεται “σε ένα πρότυπο ανάπτυξης, το οποίο δεν υπονομεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες. Αποσκοπεί στο να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης των ατόμων διαφυλάσσοντας παράλληλα το περιβάλλον τους σε βραχυπρόθεσμη, σε μεσοπρόθεσμη και κυρίως, σε μακροπρόθεσμη βάση. Η *αιφόρος ανάπτυξη* έχει τριπλό στόχο: μια οικονομική ανάπτυξη αποτελεσματική, κοινωνικά δίκαιη και περιβαλλοντικά βιώσιμη” (ΕΣΠΑ 2019).

Η Συνθήκη για την Κλιματική Αλλαγή

Το 1922 πραγματοποιήθηκε η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών στο Ρίο της Βραζιλίας. Εκεί έγινε ξανά αναφορά, στις τρεις παραμέτρους της ανάπτυξης αναφορικά με το περιβάλλον: την οικονομία, την κοινωνία και την λύση της αιφόρου ανάπτυξης. Δηλαδή, τονίστηκε η μεγάλη σημασία να προσαρμοστεί η παγκόσμια ανάπτυξη με την βιωσιμότητα του πλανήτη. Επίσης, επισημάνθηκε ανάγκη για την ενημέρωση των πολιτών για την κατάσταση του πλανήτη και της ενεργούς συμμετοχής τους στην λήψη αποφάσεων (Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ.29, Χατζοπούλου et al. 2017 σελ 13).

Η Συνθήκη για την Κλιματική Αλλαγή είχε ως στόχο να μην αυξηθούν οι συγκεντρώσεις των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα και μέσω περιβαλλοντικών πολιτικών να επανέλθουν στα χαμηλά προβιομηχανικά επίπεδα μέχρι και το 2000 (Μούση 2013 σελ 343).

Η Συνθήκη οδήγησε στην σύνταξη πέντε νομικών κειμένων. Αναφέρονται ενδεικτικά τα τρία από αυτά: α) η *Παγκόσμια Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, όπου και θεμελιώθηκαν οι αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος (η αρχή της προφύλαξης, της ενσωμάτωσης, της συμμετοχής και της πληροφόρησης), β) η *Agenda 21* που είχε ως στόχο την διασφάλιση της επίτευξης των στόχων της Διακήρυξης και γ) η *Δήλωση Αρχών για τη Διαχείριση, Διατήρηση και Αυτοσυντηρούμενη Ανάπτυξη όλων των τύπων Δασών*. Τα κείμενα αυτά δεν ήταν υποχρεωτικά, αλλά η νομική τους φύση ήταν τέτοια ώστε να συγκαταλέγονται στις αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου (Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ 29, Χατζοπούλου et al. 2017 σελ 13).

Βέβαια η *Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλομορφία* και η *Συνθήκη για την Κλιματική Αλλαγή*, αποτελούν δύο δεσμευτικά κείμενα που επικυρώθηκαν από 195 κράτη παγκοσμίως (Peters & Deketelaere 2006 σελ 27). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Συνθήκη με το Ν. 2205/1994 (ΦΕΚ 60/A/15-4-1994).

Το 2002 πραγματοποιήθηκε η *Διάσκεψη Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη* που είχε ως σκοπό να αξιολογήσει την υλοποίηση και δέσμευση των κρατών ως προς τις αρχές της Συνθήκης του Ρίο για την τελευταία δεκαετία. Εκεί προτάθηκαν ακόμα περισσότερα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, αφού ο στόχος της αειφόρου ανάπτυξης απήχε πολύ (Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ 29).

Το Διεθνές Συνέδριο του Άμστερνταμ

Το 1975 έλαβε χώρα το Διεθνές Συνέδριο του Άμστερνταμ για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αυτό παρουσιάστηκαν προγράμματα για την ανάπλαση των πόλεων με στόχο την διαφύλαξη των ιστορικών κέντρων (Σιούτη 2003 σελ 15-23).

Το Πρωτόκολλο του Κιότο

Με το *Πρωτόκολλο του Κιότου*, που έλαβε δράση το 1997 στην Σύνοδο των Συμβαλλομένων Μερών, τέθηκαν στόχοι για την μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου κατά 5% (με έτος αναφοράς το 1990). Οι στόχοι ήταν δεσμευτικοί για τα 192

μέλη (UNFCCC 1998). Αξίζει να ειπωθεί ότι η Ελλάδα κύρωσε το Πρωτόκολλο, με το Ν.3017/2002 (ΦΕΚ Α'117) (Υ.Π.Ε.Ν. 2002).

Σύμφωνα με το αυτό, όλα τα κράτη έχουν ευθύνη για την καταστροφή του περιβάλλοντος και την ρύπανση της ατμόσφαιρας από εκπομπές που πηγάζουν κυρίως από την βιομηχανική τους δραστηριότητα (UNFCCC 1998). Για αυτό και έπρεπε να ληφθούν μέτρα για την αποκατάσταση της υγείας του πλανήτη και την μείωση των ρύπων από όλα τα κράτη.

Η μείωση των ρύπων έπρεπε να πραγματοποιηθεί από το 2008 μέχρι το 2012, μέσω της θέσπισης από όλα τα κράτη, εσωτερικών πολιτικών και μέτρων προς αυτή την κατεύθυνση. Επισημάνθηκε πως στην επίτευξη αυτού του στόχου θα βοηθούσε η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ), καθώς και η αύξηση της αποτελεσματικότητας και της απόδοσης της ενεργείας (Μούση 2013 σελ 343).

Το Πρωτόκολλο τόνισε επίσης, την μεγάλη ανάγκη διοχέτευσης οικονομικών πόρων προς στις αναπτυσσόμενες χώρες, την ανάγκη μετάδοσης γνώσης και τεχνογνωσίας στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και στον τομέα ανάπτυξης τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον, την ανάγκη παρακολούθησης της κλιματικής αλλαγής και την ανάγκη αφύπνισης και ευαισθητοποίησης όλων των πολιτών για τα περιβαλλοντικά προβλήματα (Μούση 2013 σελ 343).

Για την υποστήριξη της πραγματοποίησης των στόχων ορίζονται από το Πρωτόκολλο τρεις μηχανισμοί. Ο *Μηχανισμός της Καθαρής Ανάπτυξης*, ο *Μηχανισμός Κοινής Εφαρμογής* και το *Εμπόριο Εκπομπών* (Πλακοκέφαλου 2014 σελ 680).

Ακολούθησαν και άλλες διασκέψεις προς την ίδια κατεύθυνση, όπως η *Διάσκεψη στο Μεξικό* το 2010, όπου συμφωνήθηκε ότι η υπερθέρμανση του πλανήτη δεν πρέπει να ξεπεράσει τους 2°C (Eyr-Lex 2016).

Η ισχύς του Πρωτοκόλλου του Κιότο θα ξεκινούσε το 2005, επομένως τα κράτη είχαν χρόνο να συμμορφωθούν με τις δεσμεύσεις. Το 2013 θα ξεκινούσε μια νέα περίοδος δεσμεύσεων για την επόμενη εφταετία για 38 χώρες που δεσμεύτηκαν να μειώσουν τις εκπομπές ρύπων κατά 18% λιγότερο από ότι ήταν το 1990, ενώ η ΕΕ δήλωσε την προσπάθεια μείωσης κατά 20% του ίδιου έτους βάσης (Μούση 2013 σελ 343).

Το μειονέκτημα με το Πρωτόκολλο είναι πως ορισμένες χώρες ενώ το υπέγραψαν δεν το επικύρωσαν, ώστε να μην είναι υπόχρεοι για την μείωση των ρύπων (π.χ. ΗΠΑ). Επίσης,

ο Καναδάς, η Ρωσία και η Ιαπωνία δεν συμμετείχαν στην δεύτερη περίοδο δεσμεύσεων (2013-2020) και αυτό αυτόματα οδήγησε το Πρωτόκολλο να αφορά και να δεσμεύει μόνο το 14% των παγκόσμιων ρύπων (Μούση 2013 σελ 343).

Η Συμφωνία του Παρισιού

Η *Διάσκεψη του Παρισιού* έλαβε χώρα το 2015 και επικυρώθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2016 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2016). Συμμετείχαν 195 χώρες, οι οποίες υπέγραψαν μια νέα συμφωνία για την κλιματική αλλαγή, υποβάλλοντας ολοκληρωμένα εθνικά προγράμματα και υψηλούς στόχους προς αυτή την κατεύθυνση. Τελικά η Συμφωνία επικυρώθηκε από τις 55 χώρες που αντιπροσώπευαν το 55% των αερίων του θερμοκηπίου παγκοσμίως (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2021).

Ο κύριος στόχος ξανά, ήταν να μειωθεί η αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη κατά 2°C συγκριτικά με τα προβιομηχανικά επίπεδα. Για την επίτευξη του στόχου τέθηκαν δεσμεύσεις, ώστε να παρακολουθούνται οι ενέργειες των χωρών και οι αποκλίσεις κάθε χώρας από τον στόχο (Ζήσιου 2016 σελ 9).

Τέλος, υπήρξε οικονομική μέριμνα για τις αναπτυσσόμενες χώρες ώστε να μπορέσουν και αυτές να μειώσουν τις εκπομπές τους με την παροχή πόρων από τις ανεπτυγμένες χώρες (Γκλαβίνης 2009).

Η Διάσκεψη του Μαρακές

Το 2016 έλαβε χώρα η *22^η Παγκόσμια Διάσκεψη του ΟΗΕ* για το κλίμα που στόχευε να συγκεκριμενοποιηθούν τα μέτρα και οι ενέργειες που έπρεπε οι χώρες να ακολουθήσουν, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της Συμφωνίας του Παρισιού. Συμμετείχαν περισσότερες από 200 χώρες.

Η Διάσκεψη επιδίωκε την μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου και την στήριξη της Αφρικής, ώστε να μπορεί να συνδράμει στην προστασία του πλανήτη από την υπερθέρμανση. Τονίζεται πως η Αφρική διαθέτει τεράστιους φυσικούς πόρους ανανεώσιμης ενέργειας που με την κατάλληλη αξιοποίηση θα την βοηθούσε στην εκπλήρωση του στόχου (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2016).

Όπως και όλες οι προηγούμενες διασκέψεις έτσι και σε αυτή, ο κύριος άξονας ήταν να περιοριστεί η υπερθέρμανση του πλανήτη, αλλά και η γρήγορη μετάβαση προς την χρήση ΑΠΕ (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2016).

2.1.2 Το διεθνές δίκαιο και η σχέση του με το εθνικό δίκαιο της Ελλάδας

Σύμφωνα με την κ. Χατζοπούλου et al. (2017), “στα εθνικά κείμενα (Σύνταγμα, νόμοι, κανονιστικές πράξεις, εγκύκλιοι), στα ευρωπαϊκά (οδηγίες) και στα διεθνή (Agenda 21, Διακήρυξη του Rio) υπάρχουν διατάξεις που καθορίζουν το γενικό πλαίσιο πάνω στο οποίο πρέπει να βασίζεται η προστασία του περιβάλλοντος”.

Οι κανόνες του διεθνούς δικαίου και οι διεθνείς συμβάσεις επικυρώνονται με νόμους και γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι του εσωτερικού ελληνικού δικαίου (Καρακώστα 2011 σελ 596). Οι κανόνες του διεθνούς δικαίου υπερέχουν από κάθε άλλη διάταξη του νόμου. Ειδικά οι περιβαλλοντικοί νόμοι, σύμφωνα και με τον κ. Καρακώστα (2011), προέρχονται από το διεθνές και το κοινοτικό δίκαιο και υιοθετούνται με την ενσωμάτωσή τους στην εθνική νομολογία. Στην Ελλάδα οι διεθνείς συμφωνίες που έχουν υπογραφεί και επικυρωθεί από την πολιτεία καλύπτουν, μεγάλο μέρος των νόμων που σχετίζονται με την εθνική περιβαλλοντική πολιτική.

Ορισμένες από τις πιο σπουδαίες διεθνείς συμβάσεις που έχει επικυρώσει το ελληνικό κράτος αναφέρονται παρακάτω (Καρακώστα 2011):

- Για το θαλάσσιο περιβάλλον επικυρώθηκε η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της θάλασσας με τον Ν 2321/1995.
- Για την προστασία των εσωτερικών υδάτων επικυρώθηκε η Διεθνής Συμφωνία περί προστασίας των διεθνούς ενδιαφέροντος υδροτόπων με το ΝΔ 191/1974 και η Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία και τη χρήση των διασυνοριακών υδάτων και διεθνών λιμένων με το Ν. 2425/1996.
- Στον τομέα προστασίας της φύσης και της άγριας πανίδας επικυρώθηκε η Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς με το Ν.1126/1981 και η Σύμβαση διεθνούς εμπορίας ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας που απειλούνται με εξαφάνιση με το Ν. 2055/1992.
- Για την προστασία της ατμόσφαιρας από την ρύπανση επικυρώθηκε η Συνθήκη για την διασυνοριακή μεταφορά της ρύπανσης της ατμόσφαιρας σε μεγάλες αποστάσεις με το Ν. 1374/1983, η Σύμβαση για την προστασία της στοιβάδας του

όζοντος με το Ν. 1818/1988 και η Σύμβαση για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων με το Ν. 2546/1997.

- Στον τομέα που αφορά τα απόβλητα επικυρώθηκε η Σύμβαση της Βασιλείας για τον έλεγχο των διασυνοριακών κινήσεων επικίνδυνων αποβλήτων και την επεξεργασία τους με το Ν. 2203/1994.
- Στον τομέα προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος επικυρώθηκε η Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης με το Ν. 2039/1992.
- Στον τομέα της ενέργειας επικυρώθηκε η Συνθήκη για το Χάρτη της Ενέργειας με το Ν. 2476/1997 και το Πρωτόκολλο του Χάρτη Ενέργειας για την ενεργειακή απόδοση και τα σχετικά περιβαλλοντικά ζητήματα με το Ν. 2476/1997.

2.1.3 Το διεθνές δίκαιο και η σχέση του με το ευρωπαϊκό δίκαιο

Το διεθνές δίκαιο προσπαθεί να επηρεάσει και το κοινοτικό δίκαιο μέσω δύο κατευθύνσεων. Πρώτον, με την ενσωμάτωση των βασικών αρχών, των στόχων και των κριτηρίων στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο και δεύτερον μέσω της διασφάλισης, της ερμηνείας και της θεμελίωσης του ευρωπαϊκού δικαίου υπό το πρίσμα να τηρούνται οι υπογεγραμμένες διεθνείς συμβάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος (Λευθεριώτου 2007 σελ 48).

2.2 Το ευρωπαϊκό δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος

Στον τομέα της υιοθέτησης και της εφαρμογής των πολιτικών και των στρατηγικών για την προστασία του περιβάλλοντος, η ΕΕ τις τελευταίες δεκαετίες διαδραματίζει μεγάλο ρόλο. Καταρχήν, συμμετέχει στις διεθνείς εργασίες των διεθνών οργανισμών εναρμονίζοντας την περιβαλλοντική νομοθεσία ανάλογα με τις συνθήκες. Έχει συμμετάσχει σε τουλάχιστον 30 διεθνείς συμβάσεις, όπως για παράδειγμα αποτελούνη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Αλλαγή του Κλίματος και το Πρωτόκολλο του Κιότο (Μπερδήμας 2007 σελ 125).

Η εξέλιξη του κοινοτικού δικαίου τα τελευταία χρόνια είναι ραγδαία και αυτό γιατί το επιβάλλουν οι καιροί. Σύμφωνα και με τον κ. Κρέμλη (2021), η κλιματική αλλαγή και τα υφιστάμενα περιβαλλοντικά προβλήματα, η διεύρυνση της ΕΕ, η εφαρμογή της Συνθήκης της Λισαβόνας, η ευαισθητοποίηση των κατοίκων και η κύρωση των διεθνών περιβαλλοντικών συμβάσεων είναι οι κύριες αιτίες που οδήγησαν σε αυτό.

Έτσι το δίκαιο για την προστασία του περιβάλλοντος των κρατών μελών της ΕΕ, κατέληξε να είναι κατα 80% κοινοτικής προέλευσης. Εξάλλου, η ΕΕ ως νομική προσωπικότητα έχει καθήκον και υποχρέωση να επικυρώνει και να διασφαλίζει την ενσωμάτωση των διεθνών συμφωνιών που υπογράφονται και να πράττει ανάλογα στις περιπτώσεις που ορισμένα κράτη δεν τις υπογράφουν (Μούση 2013σελ 336, Kurrer 2021).

Για την τήρηση των διεθνών συμβάσεων και συνθηκών η ΕΕ παρήγαγε και παράγει δευτερογενή νομοθεσία, ώστε να διασφαλιστεί η ορθή και καθολική εφαρμογή αυτών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω ελεγκτικών και παρεμβατικών ευρωπαϊκών οργάνων των κανόνων, όπως είναι για παράδειγμα, το Δικαστήριο της ΕΕ (Μούση 2013 σελ 336).

2.2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή

Η Ευρωπαϊκή πολιτική για το περιβάλλον βασίζεται στην αρχή της προφύλαξης, της πρόληψης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος και στην αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει” (Kurrer2021). Βέβαια, σταθμός για την καθιέρωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στάθηκε η αναφορά στην αρχή της επικουρικότητας, δηλαδή της ανάγκης για αποτελεσματική συνεργασία και αξιοποίηση των μέσων και των εργαλείων που είναι διαθέσιμα με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος σε κοινοτικό επίπεδο (Κρεμλής 2011).

Δυστυχώς το 1960 στην Ευρώπη δεν υπήρχε περιβαλλοντικό δίκαιο. Η μόνη προστασία για το περιβάλλον και μέριμνα για την ποιοτική διαβίωση των πολιτών της ΕΕ, χωρίς όμως να κατέχει ισχυρή νομική προστασία αποτελεί το άρθρο 2 ΕΟΚ (Κρεμλής 2021).

Αυτό ήρθαν να αλλάξουν η *Διάσκεψη της Στοκχόλμης* για το ανθρώπινο περιβάλλον, το 1972 και η *Έκθεση της Ρώμης* για τα όρια της ανάπτυξης. Τα δύο αυτά γεγονότα οδήγησαν την ΕΕ να λάβει σοβαρά υπόψιν της, τα οικολογικά προβλήματα που έφερε μαζί της η οικονομική ανάπτυξη και ειδικότερα ο τομέας της βιομηχανίας (Μούση 2013 σελ 326).

Έτσι από το 1972 και μετά άρχισαν να εκδίδονται πολυετή προγράμματα δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος από την ΕΕ.

Παρακάτω θα αναπτυχθούν σημαντικοί σταθμοί για την προστασία του περιβάλλοντος που διαδραματίστηκαν στην Ευρώπη (Kunrer 2021, Κρεμλής 2021, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2018):

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Παρισίων

Τα κράτη μέλη πατώντας στην πρώτη διάσκεψη του ΟΗΕ το 1972 επισήμαναν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Παρισίων την ανάγκη: η οικονομική ανάπτυξη να λαμβάνει υπόψη την προστασία του περιβάλλοντος και της σύνταξης ενός προγράμματος δράσης.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη

Το 1987 τέθηκε η πρώτη νομική βάση μιας κοινής περιβαλλοντικής πολιτικής, ώστε να διασφαλίζεται η υγεία των πολιτών και του περιβάλλοντος, καθώς και η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων.

Η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Με τα άρθρα 11 και 129 έως και 193 της ΣΛΕΕ, ορίζεται υπεύθυνη η ΕΕ να ενεργεί σε όλους τους τομείς της περιβαλλοντικής πολιτικής (ατμοσφαιρική ρύπανση, ρύπανση υδάτων, κλιματική αλλαγή κ.α.). Πιο συγκεκριμένα στο *άρθρο 191* και στην *παρ. 1* αναλύονται οι στόχοι της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, δηλαδή η προστασία του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Στην *παρ.2*, τονίζεται ότι η προστασία πρέπει να είναι δυναμική, δηλαδή πρέπει να επιχειρείται όχι μόνο η προστασία του υφιστάμενου περιβάλλοντος, αλλά και η βελτίωση της ποιότητας του. Με αυτόν τον τρόπο θα είναι δυνατή η προστασία της υγείας του ανθρώπου, αλλά και η αύξηση της ποιότητας ζωής του. Στην *παρ. 3*, μεριμνάται όμως και η διαφορετικότητα της κάθε περιοχής. Το *άρθρο 192*, θα αποτελέσει την νομική βάση θέσπισης κανόνων περιβαλλοντικού δικαίου, όπως αποτελούν οι οδηγίες για την μέτρηση των επιπτώσεων, για την περιβαλλοντική εγκληματικότητα, για την περιβαλλοντική ευθύνη, για την φύση, για την ρύπανση, τα απόβλητα κ.α.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως στην ΣΛΕΕ ενσωματώνεται διάταξη για την σωστή συμπεριφορά απέναντι στα ζώα και η αντιμετώπιση τους ως ευαίσθητα όντα από όλα τα κράτη μέλη. Στην συνέχεια ο *Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ*, εξαιτίας της

ΣΛΕΕ, αποκτά νομικά δεσμευτική ισχύ. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 37 ορίζεται ένα υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας που πρέπει να διασφαλίζεται μέσω των πολιτικών της ΕΕ υπό το πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1993 έθεσε πιο γερές βάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Πιο συγκεκριμένα, το περιβάλλον αναγνωρίστηκε επισήμως αντικείμενο ευρωπαϊκής πολιτικής, εισήχθη η έννοια της συναπόφασης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και καθιερώθηκε η ειδική πλειοψηφία ως γενικός κανόνας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (Γεωργοπούλου 2013 σελ 269).

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999 καθιέρωσε υποχρεωτική την υιοθέτηση και την ενσωμάτωση της έννοιας της προστασίας του περιβάλλοντος σε όλες τις τομεακές πολιτικές της ΕΕ στο πλαίσιο μίας βιώσιμης ανάπτυξης (άρθρο 11 ΣΛΕΕ).

ΟΧάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης

Το 2000 κατοχυρώθηκε και με τον *Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων*, πως η προστασία του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του θα πρέπει να ενσωματώνονται στις ευρωπαϊκές πολιτικές και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αειφόρο ανάπτυξη (άρθρο 37).

Σύμβαση του Aarhus

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 2005 επικύρωσε την Σύμβαση του Aarhus, η οποία αποτελεί εμβληματικό νομικό μέσο για την δημοκρατία του περιβάλλοντος. Τα πρωτόκολλα και η σύμβαση σχετικά με την έκλυση και μεταφορά ρύπων αποτελούν τα μόνα νομικά μέσα διεθνώς που δεσμεύουν τις χώρες να εφαρμόζουν την αρχή 10, της Διακήρυξης του Ρίο. Πρακτικά έδωσε την δύναμη σε μη κυβερνητικούς οργανισμούς να προσφεύγουν στα ευρωπαϊκά δικαστήρια, εναντίον αποφάσεων και οργάνων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Οδικός Χάρτης για τις ΑΠΕ

Το 2007 η Επιτροπή πρότεινε έναν νέο Χάρτη για τις ΑΠΕ, με τον οποίο προτάθηκε να καταστεί υποχρεωτική η αύξηση της χρήσης τους κατά 20% μέχρι και το 2020. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ακολούθησε το 2009 η οδηγία 2009/28/ΕΚ “Για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ΑΠΕ”. Η Οδηγία αυτή δεσμεύει ουσιαστικά κάθε χώρα να

χρησιμοποιεί για την παραγωγή ενέργειας, συγκεκριμένο ποσοστό ΑΠΕ ώστε να συνδράμει στο συνολικό στόχο. Για παράδειγμα, ο στόχος της Ελλάδας ήταν το 18%. Επίσης, μέσω της Οδηγίας, τα κράτη δεσμεύτηκαν να καταρτίσουν ένα συγκεκριμένο *Σχέδιο Δράσης* για να πιάσουν τον στόχο τους, το οποίο θα συμπεριλάμβανε τα μέτρα και την τεχνολογία που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη του στόχου. Τέλος, το Ταμείο Συνοχής θα στήριζε την υλοποίηση των προγραμμάτων δράσεων, μέσω της χρηματοδότησης έργων αιολικής ενέργειας.

Το Πακέτο της Κλιματικής Αλλαγής και Ενέργειας

Το 2008 εγκρίνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η πρόταση να δεσμευτούν τα κράτη σύμφωνα με τα μέτρα του Πακέτου της Κλιματικής Αλλαγής και Ενέργειας. Οι στόχοι που τέθηκαν ήταν α) να μειωθούν κατά 20% μέχρι το 2020 τα αέρια που ευθύνονται για το φαινόμενο του θερμοκηπίου σε σχέση με τα επίπεδα το 1990, β) να αυξηθεί η χρήση του ΑΠΕ κατά 20% στην ΕΕ μέχρι και το 2020, γ) να μειωθεί η κατανάλωση ενέργειας κατά 20% μέχρι το 2020 ως αποτέλεσμα της αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας, δ) να χρησιμοποιεί ο τομέας των μεταφορών τουλάχιστον κατά 10% βιοκαύσιμα και ε) να λειτουργεί ο ανταγωνισμός στην αγορά της ενέργειας.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας

Το 2009 με την Συνθήκη της Λισαβόνας τέθηκαν ως ειδικοί σκοποί η καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και η βιώσιμη ανάπτυξη (άρθρο 3 ΣΕΕ). Σημαντικό είναι πως δόθηκαν γενικότερα νέες νομοθετικές εξουσίες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, για πολλούς τομείς της πολιτικής, ειδικά στον τομέα της λήψης αποφάσεων.

Η Οδηγία 2009/31/ΕΚ

Σταθμός για την μείωση των εκπομπών του CO₂ στάθηκε η Οδηγία 2009/31/ΕΚ που πρότεινε την δέσμευση του CO₂ με έναν πρωτοποριακό τρόπο σε γεωλογικούς σχηματισμούς. Με αυτόν τον τρόπο, θα μετριαστεί η κλιματική αλλαγή κατάλληλα, ώστε να μην υπάρχουν περεταίρω αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων και στο περιβάλλον. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την αξιολόγηση του χώρου αποθήκευσης, του τρόπου, αλλά και την παρακολούθηση της συμπεριφοράς της γης ως απάντηση αυτής της προσπάθειας.

7ο Πρόγραμμα για το Περιβάλλον

Το 2013 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκριναν το 7ο Πρόγραμμα Δράσης “*Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας*” για το διάστημα 2013-2020. Με αυτό καθιερώθηκαν εννέα βασικοί στόχοι: η προστασία της φύσης, η αύξηση της ανθεκτικότητας των οικοσυστημάτων, ο συνδυασμός βιώσιμης ανάπτυξης και αποδοτικής χρήσης των πόρων, η μείωση των εκπομπών του CO₂ και η καταπολέμηση των περιβαλλοντογενών απειλών για την υγεία των ανθρώπων. Επίσης, επισημαίνεται η ανάγκη για καθολική και αποτελεσματικότερη εφαρμογή των ευρωπαϊκών περιβαλλοντικών πολιτικών της ΕΕ, για χρήση προηγμένων τεχνολογιών στο τομέα του περιβάλλοντος, για επενδύσεις στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και η ανάγκη για ενσωμάτωση περιβαλλοντικών πτυχών στις υπόλοιπες πολιτικές.

Οριζόντιες πολιτικές

Το 2001 η ΕΕ καθιέρωσε την *Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, η οποία συμπλήρωνε την προγενέστερη Στρατηγική της Λισαβόνας, σχετικά με την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης υπό το πλαίσιο της προστασίας και της ποιότητας του περιβάλλοντος. Το 2006 αναθεωρήθηκε ώστε να συνδυάσει τις εσωτερικές με τις διεθνείς διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης και να προσβλέπει την συνέχεια της βελτίωσης της ποιότητας ζωής μέσω της ευημερίας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής. Το 2011 με την *Στρατηγική της ΕΕ για την Βιοποικιλότητα*, μεριμνάται η αποκατάσταση της απώλειας της βιοποικιλότητας και της υποβάθμισης των οικοσυστημάτων μέχρι και το 2020. Τέλος, το 2020 η *Στρατηγική της Ευρώπης για την Ανάπτυξη*, λαμβάνει υπόψιν της τα προγενέστερα και στοχεύει σε μια “έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη”, με οικονομική αποδοτική χρήση των φυσικών πόρων και χαμηλά επίπεδα εκπομπών CO₂.

Συμπερασματικά, η ΕΕ με πολλές κινήσεις φροντίζει να εφαρμόζονται και να λαμβάνονται αποτελεσματικές αποφάσεις στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος από τα κράτη μέλη της. Βέβαια ο ρόλος της δεν σταματάει εκεί, αφού συμμετέχει ενεργά και στις διεθνείς κινήσεις.

2.2.2 Ο ρόλος της ΕΕ διεθνώς

Η ΕΕ διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο και στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον. Έλαβε μέρος σε αμέτρητες παγκόσμιες, περιφερειακές συμφωνίες που πραγματεύονται διάφορα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως είναι η προστασία της φύσης

και της βιοποικιλότητας, η κλιματική αλλαγή και η διασυννοριακή ρύπανση του αέρα και των υδάτων (Kurrer 2021).

Για παράδειγμα, με τον ενεργό της ρόλο βοήθησε στην επίτευξη συμφωνίας μιας παγκόσμιας στρατηγικής για την αποκατάσταση των απωλειών στην βιοποικιλότητα από την ανθρώπινη δραστηριότητα που αποτέλεσε αντικείμενο της 10^{ης} Διάσκεψης της Ιαπωνίας το 2010 (Kurrer 2021).

Παρομοίως, έπαιξε σημαντικό ρόλο στον καθορισμό και άλλων πολλών σημαντικών διεθνών συμφωνιών, όπως το *Θεματολόγιο του 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη*, η *Συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή*, το *πλαίσιο Σεντάι για τη μείωση του κινδύνου των καταστροφών και η Σύμβαση για το διεθνές εμπόριο ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας υπό εξαφάνιση* (Kurrer 2021).

Τέλος, σημαντική είναι και η συνεισφορά της στην εποπτεία της εφαρμογής των πολιτικών. Παρακάτω θα αναφερθούν κάποια από τα όργανα που έχουν δημιουργηθεί για αυτόν τον σκοπό.

2.2.3 Τα όργανα εφαρμογής, επιβολής και εποπτείας της ΕΕ.

Αδιαμφισβήτητα είναι πολύ σημαντικό για την προστασία του περιβάλλοντος να υπάρχουν κανονισμοί, οδηγίες και αποφάσεις σε ευρωπαϊκό, αλλά και διεθνές επίπεδο. Όμως, η αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος πηγάζει από τον βαθμό εφαρμογής όλων αυτών των πολιτικών σε εθνικό, τοπικό και περιφερειακό επίπεδο καθώς και από τον τρόπο και τον βαθμό που επιβάλλονται στην πραγματικότητα (Kurrer 2021).

Τα όργανα που πραγματώνουν τις πολιτικές είναι η *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, το *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, το *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο* και το *Δικαστήριο της ΕΕ*. Επίσης, για την τήρηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας υπάρχουν πολλοί φορείς, όπως είναι το *Δίκτυο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Εφαρμογή της Περιβαλλοντικής Νομοθεσίας και το Φόρουμ των Δικαστών για το Περιβάλλον* (Τσάλτα & Πλιατιά 2010 σελ 74).

Ένα από τα πιο σημαντικά και ενεργά όργανα είναι το *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. Συνεχώς τονίζει την ανάγκη για μια πιο ολοκληρωμένη εφαρμογή της περιβαλλοντικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Αυτό έχει εκφραστεί και μέσω του ψηφίσματος “*Βελτίωση των οφελών από τα περιβαλλοντικά μέτρα της ΕΕ: οικοδόμηση εμπιστοσύνης μέσω της βελτίωσης της*

γνωστικής βάσης και της ικανότητας απόκρισης”. Παράλληλα συστήνει τρόπους για την πιο αποτελεσματική εφαρμογή, όπως είναι η μεταφορά καλύτερων πρακτικών από την περιφέρεια των κρατών μελών σε τοπικό επίπεδο. Επίσης, προτείνει την παροχή μεγαλύτερης ασφάλειας για τα επενδυμένα κεφάλαια που διοχετεύονται για την προστασία του περιβάλλοντος και για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Πολύ σημαντικό είναι ότι τονίζει την ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη το περιβαλλοντικό πρόβλημα και στις υπόλοιπες πολιτικές (Kurrer 2021).

Το 1990 ιδρύθηκε ο *Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος* που είχε ως ρόλο την υποστήριξη της εκπόνησης, της εφαρμογής και της αξιολόγησης της νομοθεσίας για το περιβάλλον, καθώς και την ενημέρωση των πολιτών. Ενημερώνει τα κράτη μέλη για την πραγματική κατάσταση του περιβάλλοντος και τις προοπτικές που υπάρχουν για την διασφάλιση του. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο συλλέγει, επεξεργάζεται και ερμηνεύει τις πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση του περιβάλλοντος (Kurrer 2021).

Δυο ακόμη σημαντικά εργαλεία αποτελούν το *Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Παρακολούθησης της Γής Copernicus* σχετικά με τους προβληματισμούς που υπάρχουν για το περιβάλλον και τις καταστροφές και το *Ευρωπαϊκό Μητρώο Έκλυσης και Μεταφοράς Ρύπων* που διαθέτει δεδομένα από αναρίθμητες βιομηχανικές επιχειρήσεις για τους ρύπους που διοχετεύονται προς το περιβάλλον (Kurrer 2021).

Επίσης, αναπτύχθηκε ένα δίκτυο αρχών, για να κατοχυρωθεί η εφαρμογή του δικαίου για το περιβάλλον από όλα τα κράτη μέλη της. Σκοπός του δικτύου είναι η προώθηση και η εφαρμογή των συμφωνημένων για ένα υγιές περιβάλλον και η ανταλλαγή απόψεων μεταξύ ειδικών για την βελτίωση των πολιτικών και των μέσων για την προστασία του περιβάλλοντος (Kurrer 2021). Για παράδειγμα, το *Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφοριών και Παρατηρήσεων* αξιολογεί την αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και ενημερώνει τους πολίτες για όλα τα περιβαλλοντικά προβλήματα (Παπαγιάννη 2011 σελ 675).

Το 2016 δημιουργήθηκε η *Επισκόπηση της Εφαρμογής της Περιβαλλοντικής Πολιτικής*, όπου θα διασφάλιζε την καθολική και ολοκληρωμένη εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ.

Τέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2011, ενέκριναν τα ελάχιστα πρότυπα για τις περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις. Μέσω αυτών τα κράτη μέλη θα πρέπει να θεσπίσουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για τα

αδικήματα απέναντι στο περιβάλλον, όπως είναι η παράνομη ρύπανση της ατμόσφαιρας, των υδάτων και του εδάφους, η παράνομη εμπορευματοποίηση άγριων ειδών, η παράνομη καταστροφή της στιβάδας του όζοντος και η παράνομη διαχείριση αποβλήτων.

2.2.4 Μέριμνα για το μέλλον

Η ΕΕ μεριμνά την μείωση των επιπέδων των ανθρακούχων εκπομπών και για αυτό πρότεινε στόχους μείωσης για κάθε χώρα μέχρι το 2050. Πιο συγκεκριμένα, προτάθηκε μια μείωση της τάξεως 40% για το 2030 και 60% για το 2040 σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 (Eyr-Lex 2016).

Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, θα πρέπει να συμβάλλουν όλοι οι τομείς της οικονομίας μειώνοντας τους ρύπους που παράγουν. Αυτό θα πραγματοποιηθεί με την χρήση και την επένδυση σε ΑΠΕ και προηγμένες τεχνολογίες (Eyr-Lex 2017).

Τέλος, ΕΕ για την περίοδο από 2020-2030 ανακοίνωσε συγκεκριμένους στόχους για το περιβάλλον και την ενέργεια (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2017). Αυτοί είναι: α) να μειωθούν οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου κατά 40% σε σχέση με αυτές των προβιομηχανικών χρόνων μέχρι το 2030, β) να χρησιμοποιηθούν οι ΑΠΕ για την παραγωγή ενέργειας κατά 27% στην ΕΕ, γ) να αυξηθεί η ενεργειακή απόδοση, σύμφωνα με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, δ) να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο διαχείρισης για την επίτευξη των στόχων που θέτονται για το κλίμα και την ενέργεια, ε) να χρησιμοποιούνται βασικοί δείκτες για την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών συνθηκών και της εφαρμογής των πολιτικών για την ενεργειακή βιωσιμότητα.

2.2.5 Η σχέση του ευρωπαϊκού δικαίου με το δίκαιο της Ελλάδας.

Το Ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό δίκαιο αποτελεί την μεγαλύτερη πηγή υιοθέτησης κανόνων για το περιβαλλοντικό δίκαιο της Ελλάδας. Το 80% του ελληνικού δικαίου αντλείται από το ευρωπαϊκό. Τέλος, οι γενικές αρχές του ευρωπαϊκού σε συνδυασμό με του διεθνούς

δικαίου δίνουν τις απαραίτητες κατευθυντήριες γραμμές για το δίκαιο της Ελλάδας (Κρεμλή 1998 σελ 554, Κουτούπα – Ρεγκάκου 2008 σελ 21).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1 Το περιβαλλοντικό δίκαιο στην Ελλάδα

Το Σύνταγμα, οι νόμοι και οι διοικητικές κανονιστικές πράξεις (διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις, κ.α.) και η νομολογία των δικαστηρίων, ειδικά του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), αποτελούν τις πηγές του περιβαλλοντικού δικαίου στην Ελλάδα. Επίσης, οι κανόνες της ΕΕ αποτελούν παράλληλη πηγή δικαίου και ειδικά μετά την Συνθήκη του Μάαστριχτ, μπορεί και επιβάλλει όρους για την προστασία του περιβάλλοντος (Παπαπετρόπουλος 2003 σελ 17).

Η προστασία του περιβάλλοντος κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα (1975/1986/2011), στο άρθρο 24 και αυτό οδήγησε στο να αποτελεί η διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος κρατική υποχρέωση. Δηλαδή, το Κράτος οφείλει να λαμβάνει όλα τα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα, ώστε να προστατεύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος δίνεται η εξουσιοδότηση στον νομοθέτη να λαμβάνει περιοριστικά μέτρα για την διατήρηση του.

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης εισήχθη από τον νομοθέτη με διάταξη το 2001 για την αναθεώρηση του Συντάγματος, με την ταυτόχρονη αναγωγή της περιβαλλοντικής προστασίας σε δικαίωμα του κάθε πολίτη. Με την διάταξη απαγορεύτηκε η όποια υποβάθμιση του περιβάλλοντος και αναγνωρίστηκε το περιβάλλον ως συνταγματικό δικαίωμα από την νομολογία του ΣτΕ. Επίσης, το δικαίωμα για ένα προστατευόμενο περιβάλλον συνδέθηκε με την προστασία της αξίας του ανθρώπου και του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του (ΣτΕ 3682/1986).

Με την έννοια του “δικαιώματος στο περιβάλλον” νοείται, το δικαίωμα του ανθρώπου να διασφαλίζει και να βελτιώνει τις συνθήκες που επηρεάζουν τον τρόπο ζωής του, την σωματική και ψυχική του υγεία, τα ήθη του και την κοινωνική του ζωή. Αυτή η έννοια ανάγει το περιβάλλον σε έννομο αγαθό που χρήζει προστασίας (Σιούτη 2003 σελ 28). Το

δικαίωμα στο περιβάλλον κατοχυρώνεται σε 19 από τα 24 Συντάγματα των χωρών της ΕΕ. Στην Ελλάδα αυτό πραγματοποιείται στο άρθρο 24 του Συντάγματος (Χρυσόγονου 2006 σελ 42), το οποίο αναλύεται παρακάτω.

3.2 Το άρθρο 24 του Συντάγματος

Με το άρθρο 24, η προστασία του περιβάλλοντος κατέσται υποχρέωση του κράτους και όχι απλώς μια κατευθυντήρια διάταξη μιας και το Σύνταγμα αποτελεί ένα σύνολο δεσμευτικών κανόνων δικαίου (Σκούρη & Τάχου 1998 σελ 17). Το άρθρο 24 αποδίδει στο περιβάλλον μια αυτοτελή αξία για τον άνθρωπο, αφού ένα ποιοτικό και οικολογικά ισορροπημένο περιβάλλον εξασφαλίζει ένα υψηλό επίπεδο υγείας και ποιότητας ζωής (Κουτούπα – Ρεγκάκου 2008 σελ 21).

Προς αυτή την κατεύθυνση το Κράτος έχει την ευθύνη της πρόληψης και της καταστολής καταστροφών, την ευθύνη της διασφάλισης της αειφόρου ανάπτυξης και την ευθύνη της προστασίας των δασών και δασικών εκτάσεων (Μανιτάκη 2008 σελ 31). Βέβαια εκτός των προστατευτικών και κατασταλτικών μέτρων, το Κράτος υποχρεώνεται να λαμβάνει μέτρα και για την βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης του περιβάλλοντος. Δηλαδή, να ενεργεί ώστε να βελτιώνει και να αυξάνει την ποιότητα του περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα, η προστασία του περιβάλλοντος θεμελιώνεται ως δικαίωμα στο άρθρο 24, στην παράγραφο 1. Παράλληλα στην ίδια παράγραφο και σε συνδυασμό με την παράγραφο 106, θεμελιώνεται το δικαίωμα της βιώσιμης ανάπτυξης (Χρυσόγονου 2006 σελ 43). Η υποχρέωση του Κράτους για την προστασία των δασικών εκτάσεων, κατοχυρώνεται με την παρ. 1, για την προστασία των οικισμών με τις παραγράφους 2-5 και για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (π.χ. μνημεία, παραδοσιακές περιοχές, παραδοσιακά στοιχεία), με την παράγραφο 6 (Καρακώστας 2011 σελ 71).

Επίσης στο άρθρο 24, προβλέπονται οι περιοχές οργανωμένης ανάπτυξης των παραγωγικών δραστηριοτήτων- Π.Ο.Α.Δ.. Αυτές αφορούν τις διαθέσιμες περιοχές σύμφωνα με τον χωροταξιακό σχεδιασμό, για την φιλοξένηση παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στον πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή τομέα ή για πειραματικά εγχειρήματα. Επιπρόσθετα, είναι δυνατό για μια περιοχή να οριστεί η αποκλειστική χρήση για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα και να μην υπάρχει η δυνατότητα να αναπτυχθεί κάποιου άλλου είδους δραστηριότητας.

Το δικαίωμα της προστασίας του περιβάλλοντος, χαρακτηρίζεται ως “δικαίωμα της τρίτης γενιάς”, δηλαδή ως δικαίωμα αλληλεγγύης μιας και στηρίζεται στην κοινωνική συνοχή, την αλληλεγγύη και την αλληλεγγύη μεταξύ των ατόμων (Χρυσογόνου 2006 σελ 43). Επίσης, η προστασία του περιβάλλοντος ως δικαίωμα εμφανίζει έναν συνδυασμό χαρακτηριστικών ενός κοινωνικού, πολιτικού και ατομικού δικαιώματος. Ως ένα “κοινωνικό δικαίωμα” το Κράτος, αλλά και οι πολίτες υποχρεώνονται να απέχουν από καταστροφικές για το περιβάλλον δραστηριότητες. Επίσης, θα πρέπει και οι τρεις εξουσίες (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική) να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του. Τέλος, ο κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να απαιτήσει από το Κράτος να προστατεύσει το περιβάλλον και να απέχει από βλαπτικές δραστηριότητες (ΣτΕ, Ολομ. 3146/86, ΣτΕ 4618/86). Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, αναγνωρίστηκε και ως “ατομικό δικαίωμα”. Σύμφωνα με αυτό, το περιβάλλον αποτελεί ατομικό δικαίωμα κάθε φυσικού και νομικού προσώπου και για αυτό μπορεί να απαιτηθεί ή έννομη προστασία έναντι του ρυπαίνων από τον καθέναν ή ακόμα και από την πολιτική εξουσία. Ως “πολιτικό δικαίωμα” καθίσταται δυνατή η ενεργός συμμετοχή του κάθε πολίτη στην άσκηση της κρατικής εξουσίας στον τομέα της συντήρησης, της αποκατάστασης και της βελτίωσης του περιβάλλοντος (Καρακώστας 2011 σελ 75).

Το άρθρο 24 ήρθαν να ενισχύσουν πολλές διατάξεις που ακολούθησαν. Αυτές ονομάστηκαν επάλληλες κανονιστικές ζώνες του άρθρου 24, οι οποίες συντέλεσαν και στο πλαίσιο δημιουργίας του περιβαλλοντικού Συντάγματος (Κουτούπα – Ρεγκάκου 2008 σελ 21).

3.2.1 *Επάλληλες Κανονιστικές Ζώνες*

Α) Πρώτη Κανονιστική Ζώνη

- *Άρθρο 117 παρ. 3:* Έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα και συγκεκριμένα θεμελιώνει την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων που καταστράφηκαν από πυρκαγιά ή έχουν κηρυχθεί αναδασωτέα, ώστε να προστατευτεί το φυσικό περιβάλλον. Επίσης, με αυτό αποτρέπεται η δόλια καταστροφή, μιας ακόμα και αν καταστραφούν οικτάσεις δεν διαθέτονται για άλλον προορισμό. Έτσι περιορίζεται το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, μιας και ο ιδοκτήτης δεν έχει κέρδος αν καταστρέψει με δόλιο τρόπο μια δασική έκταση

(Λευθεριώτου 2007 σελ 35). Αξίζει να σημειωθεί πως ο προορισμός μιας κατεστραμμένης δασικής έκτασης ή ενός δάσους μπορεί να γίνει μόνο σε ειδικές συνθήκες και με απόφαση του ΣτΕ (Χατζοπούλου 2005 σελ 32).

- *Άρθρο 2 παρ. 1:* Ανάγει την αξία του ανθρώπου και την προστασία αυτής σε θεμελιώδη υποχρέωση του Κράτους. Η αρχή αυτή απαγορεύει την υποβάθμιση του ατόμου σαν αντικείμενο ή σαν μέσο επίτευξης κάποιου σκοπού (Μανωλεδάκη & Prittwitz 1997 σελ 14). Για να υφίστανται όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα (κοινωνικά, ατομικά) θα πρέπει να μην καταπατάται το δικαίωμα της αξίας του ανθρώπου και το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του (Μανιτάκη 2004 σελ 305). Αρα απαιτείται για την ενεργοποίηση του άρθρου 2 να εφαρμόζεται το άρθρο 24, ώστε να προστατεύεται πρωτίστως το ζωτικό του περιβάλλον και ως συνέχεια η αξία του ως άτομο.
- *Άρθρο 5 παρ. 1:* Με αυτό κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και της συμμετοχής στην ζωή της χώρας, καλύπτοντας τα όποια κενά της συνταγματικής ελευθερίας (Χρυσογόνου 2008 σελ 197). Επίσης, κατοχυρώνεται ακόμα περισσότερο το δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας. Η οικονομική ελευθερία ανήκει στην ελευθερία των συμβάσεων, όπου στο πλαίσιο αυτής αποτυπώνεται η αρχή της ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας του εμπορίου και της βιομηχανίας, αλλά και της ελευθερίας για εργασία και επάγγελμα (Χρυσογόνου 2006 σελ 186). Η κατοχύρωση τόσων ελευθεριών στον άνθρωπο φυσικά και οδηγεί σε αυθερεσίες και σε καταπάτηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως αυτό της προστασίας του περιβάλλοντος και της οικολογικής ισορροπίας και για αυτό το Σύνταγμα καθορίζει περιορισμούς στην ελευθερία. Για παράδειγμα, προϋπόθεση της ατομικής ελευθερίας είναι η μη καταπάτηση άλλων δικαιωμάτων του Συντάγματος και των χρηστών ηθών (Παραρά 2005 σελ 2001).
- *Άρθρο 25 παρ. 1&4:* Στην παρ. 1 θεμελιώνεται η υποχρέωση του Κράτους να εγγυάται τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου. Το Κράτος με το άρθρο 4, αποκτά την αρμοδιότητα να απαιτεί από τους πολίτες να λειτουργούν με κοινωνική και εθνική ευθύνη και αλληλεγγύη. Στο άρθρο 1, αναπτύσσεται η έννοια του

“κοινωνικού κράτους δικαίου”. Το κοινωνικό κράτος δικαίου αποτελεί ένα γενικό δικαίωμα για κοινωνική αλληλεγγύη. Το κοινωνικό κράτος δρα αναδιανεμητικά και διορθωτικά για να αμβλύνει αποκλίσεις μεταξύ οικονομίας και κοινωνίας, να μετριάσει τις ανισότητες, να διορθώσει τις ανισοροπίες και τις αδικίες της ελεύθερης αγοράς και να στοχεύει σε μια δικαιότερη κοινωνική και περιβαλλοντική ισορροπία.

B) Δεύτερη Κανονιστική Ζώνη

- *Άρθρο 17 παρ. 1:* Με αυτό απαγορεύεται η άσκηση δικαιωμάτων που είναι συνηφασμένα από την ιδιοκτησία που εναντιώνονται στο γενικό συμφέρον. Το Κράτος μπορεί να έχει την υποχρέωση της προστασίας της ιδιοκτησίας, αλλά υπό περιορισμούς (Κασιμάτη 1974 σελ 209). Τις περισσότερες φορές αυτοί οι περιορισμοί εφαρμόζονται για την περιβαλλοντική προστασία του άρθρου 24 του Συντάγματος. Η στάθμιση μεταξύ των δύο δικαιωμάτων γίνεται υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος (ΣτΕ 1555/1997 1998 σελ 1180). Σύμφωνα με την νομολογία της ΣτΕ το γενικό συμφέρον στο άρθρο 17 και στην παρ. 1 θα ταυτιστεί με το άρθρο 24, του οποίου οι διατάξεις είναι ειδικότερες από του άρθρου 17 και θα υπερισχύουν, καταστίνοντας θεμιτούς τους περιορισμούς (Λευθεριώτου 2007 σελ 17).
- *Άρθρο 106 παρ. 2:* Σύμφωνα με αυτό εισάγονται όρια στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία. Η λειτουργία της δεν θα πρέπει να γίνεται εις βάρος των έννομων αγαθών της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας, αλλά και της εθνικής οικονομίας (Χρυσογόνου 2006 σελ 189).

Γ) Τρίτη Κανονιστική Ζώνη

Εδώ αναφέρονται κοινωνικά δικαιώματα που δρούν συμπληρωματικά για την προστασία του περιβάλλοντος:

- *Άρθρο 21 παρ. 3:* Σε αυτό θεμελιώνεται το δικαίωμα στην υγεία. Επίσης, υποχρεώνει το Κράτος να διασφαλίζει την υγεία των πολιτών, δημιουργώντας ένα σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας και λαμβάνοντας προληπτικά μέτρα (Κοντιάδη 2005 σελ 1). Η διασφάλιση όμως της υγείας προϋποθέτει ένα υγιεινό περιβάλλον, σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος. Για αυτό υπάρχει σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο διατάξεων. Αν

συγκρουστούν τα δύο αυτά δικαιώματα υπερισχύει το δικαίωμα της υγείας, αλλά με παράλληλη λήψη μέτρων για την εξασφάλιση των λιγότερων περιβαλλοντικών επιπτώσεων (Κοντιάδη 2005 σελ 1).

- *Άρθρο 21 παρ. 4:* Με αυτό καταχωρώνεται το κοινωνικό – παροχικό δικαίωμα της κατοικίας και η εξασφάλιση αυτής από το Κράτος. Επειδή προϋποθέτονται κάποιες ελάχιστες συνθήκες διαβίωσης, εξασφαλίζεται η ύπαρξη ενός υγιεινού περιβάλλοντος, σύμφωνα με το Άρθρο 24 (Χρυσογόνου 2006 σελ 576).
- *Άρθρο 5 παρ.5:* Σε αυτό κατοχυρώνεται το δικαίωμα της προστασίας της υγείας και της γενετικής ταυτότητας, συμπληρώνοντας την προστασία της προσωπικής ελευθερίας, δηλαδή η σωματική ελευθερία του ατόμου. Παράλληλα έρχεται να συνδυαστεί με το άρθρο 2 και την παράγραφο 1 για τον σεβασμό της αξιοπρέπειας και της ανθρώπινης ζωής. Θεμελιώνεται το ατομικό δικαίωμα στην υγεία (Χρυσογόνου 2006 σελ 226). Επίσης, καθιστώνται παράνομες οι δόλιες και βλαπτικές ενέργειες κατά της υγείας, αλλά και η ιατρική επέμβαση ή περίθαλψη χωρίς συγκατάθεση (Ανθόπουλος 1993 σελ 776). Το ατομικό δικαίωμα στην υγεία για να προστατεύεται, προϋποθέτει την ύπαρξη ενός υγιεινού και ασφαλούς περιβάλλοντος και την διακοπή των ενεργειών που το καταστρέφουν για οικονομικούς ή άλλους σκοπούς.

Δ) Τέταρτη Κανονιστική Ζώνη

- *Το Άρθρο 18 παρ.1&2:* Με αυτό κατοχυρώνεται συνταγματικά, η ρύθμιση θεμάτων που άπτονται του εθνικού πλούτου, όπως η ιδιοκτησία και η διάθεση των μεταλλείων, ορυχείων, ο υπόγειος πλούτος, οίλιμοθάλασσες κτλ. Στην παράγραφο 1, αναφέρονται οι ειδικοί νόμοι και στην παράγραφο 2 οι γενικοί. Τα παραπάνω στοιχεία του περιβάλλοντος απαιτούν την ορθολογική χρήση και προστασία. Με αυτό το Σύνταγμα θεμελιώνει την προστασία του περιβάλλοντος ως προϋπόθεση για την οικολογική ισορροπία και για την δίκαιη οικονομική ανάπτυξη του Κράτους (Λευθεριώτου 2007 σελ 37). Τέλος, προστατεύονται με αυτή την διάταξη και οι φυσικοί πόροι.

3.2.2 Η προστασία του περιβάλλοντος και τα υπόλοιπα έννομα αγαθά

Το Άρθρο 24, συναντά ορισμένα όρια στην προστασία του περιβάλλοντος, ως έννομο αγαθό και αυτό γιατί συγκρούεται με άλλα έννομα αγαθά. Σε αυτές τις περιπτώσεις απαιτείται η στάθμιση των δικαιωμάτων. Αυτό κυρίως συναντάται σε δύο περιπτώσεις:

Στην πρώτη περίπτωση το δικαίωμα για την προστασία του περιβάλλοντος έρχεται αντιμέτωπο με το δημόσιο ή με το γενικό συμφέρον. Το δημόσιο ή γενικό συμφέρον συνήθως αναφέρεται στις βιοτικές ανάγκες της κοινωνίας, στην εθνική άμυνα και στην εθνική οικονομία. Για αυτό και παρακάμπτεται όταν συντρέχουν λόγοι γενικού ή δημοσίου συμφέροντος. Εξάλλου, χαρακτηριστικά το άρθρο 24 αναφέρει για παράδειγμα ότι: *“Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και το δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον”* (Μανιτάκη 2008 σελ 31).

Στην δεύτερη περίπτωση η προστασία του περιβάλλοντος έρχεται αντιμέτωπη με άλλα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα που προστατεύουν άλλα έννομα αγαθά. Και πάλι πρέπει να γίνεται σύγκριση των αναγκών και των συνθηκών και να υπερέχει κάθε φορά, το δικαίωμα που προέχει. Καταρχάς, κλασσική περίπτωση σύγκρουσης υπάρχει μεταξύ του δικαιώματος για την προστασία του περιβάλλοντος και του δικαιώματος για ατομική και οικονομική ελευθερία του άρθρου 5 του Συντάγματος μιας και η οικονομική ανάπτυξη και ο ανταγωνισμός της ελεύθερης αγοράς επιτρέπει ή μάλλον συνδέεται άρρηκτα με κάποιο επίπεδο ρύπανσης, μόλυνσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Σύγκρουση υπάρχει και με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας του άρθρου 17 του Συντάγματος. Στην ιδιοκτησία υπάρχει η ανεκτή απαλλοτρίωση και σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις δεν υφίσταται αποζημίωση (ΣΕ 695/86). Βέβαια στο άρθρο 106 κατοχυρώνεται η αρμοδιότητα του Κράτους να παρεμβαίνει στην εθνική οικονομία για την προστασία του περιβάλλοντος (ΣτΕ 3478/00).

Το δικαίωμα χρήσης των δημοσίων αγαθών που αναφέρεται στο άρθρο 18 του Συντάγματος στις παρ. 1 & 2, βάζει όριο στην περιβαλλοντική προστασία. Οι διατάξεις για το επαγγελματικό απόρρητο ή για την πνευματική ιδιοκτησία έρχονται στην αντίπαλη όχθη με τις κοινοτικές υποχρεώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος (Κουτούπα – Ρεγκάκου 2008 σελ 33).

Τέλος, η θεμελιώδης διοικητική αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης ή της συνέχειας της κρατικής δράσης, αποτελεί ένα πολύ δυνατό όριο στην περιβαλλοντική προστασία, μιας και την επικαλούνται όσοι πράττουν μια καταστροφική για το περιβάλλον πράξη υπό

το πλαίσιο κάποιας άλλης επιζήμιας πράξης της δημόσιας εξουσίας (Κουτούπα – Ρεγκάκου 2008 σελ 33).

3.3 Νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος

Ο νομοθέτης μετά το άρθρο 24 του Συντάγματος εισήγαγε και άλλους νόμους για την ενίσχυση της προστασίας του περιβάλλοντος, όπως είναι το άρθρο 60 του Δασικού κώδικα, ο Ν.3937/2011 για την προστασία της βιοποικιλότητας, το ΠΔ 55/1998 για την απολύτως αναγκαία δόμηση, ο Ν.3028/2002 για την πολιτιστική κληρονομιά, το Άρθρο 57 ΑΚ για την προστασία της προσωπικότητας, ο Ν.998/1979 για τα δασικά και γεωργικά οικοσυστήματα, ο Ν. 3010/2002 που εναρμόνισε τον Ν. 1650/1986 με τις ευρωπαϊκές οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61 ΕΕ, ο Ν.2742/1999 για το χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη, ο Ν. 3199/2003 για την προστασία και διαχείριση των υδάτων, ο Ν.1650/1986 και ο Ν.4685/2020 για τον εκσυγχρονισμό της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

3.3.1 Άρθρο 60 του Δασικού Κώδικα (Ν.Α. 86/1969)

Στο άρθρο 60 του Δασικού Κώδικα καθορίζεται η κατάτμηση της δασικής ιδιοκτησίας. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με την παράγραφο 1, απαγορεύεται η μεταβίβαση δασικής ιδιοκτησίας είτε με διανομή μεταξύ συνιδιοκτητών ή διακατόχων, είτε με πώληση είτε με όποια άλλη πράξη χωρίς την άδεια του Υπουργείου Γεωργίας. Η όποια μεταβίβαση χωρίς κατοχή αδειάς θα ακυρώνεται. Η άδεια πρέπει να επισυνάπτεται στην συμβολαιογραφική πράξη. Αυτό αφορά δημόσια δάση, στα οποία τρίτοι ασκούν περιορισμένα δικαιώματα εργασίας, όπως για παράδειγμα είναι η βοσκή και η ρυτινοκαλλιέργεια.

Στην παράγραφο 2 μεριμνάται η μεταβίβαση μοναστηριακών δασών, δασικών εδάφων και εν γένει δασικών εκτάσεων, όπου εκτός από την ύπαρξη της σχετικής άδειας για μεταβίβαση, θα πρέπει ικανοποιούνται και οι διατάξεις και των 148 άρθρων.

Στην παράγραφο 3 επισημαίνεται ότι η μεταβίβαση αυτοτελών ιδιωτικών δασοτεμαχίων που δεν συνορεύουν μεταξύ τους, καθώς και η μεταβίβαση ιδανικού εξ αδιαιρέτου μεριδίου ιδιωτικού δάσους ή δασικής έκτασης δεν συνιστά κατάτμηση. Πιο ειδικά οι δρόμοι, οι αντιτυρικές ζώνες και άλλα τεχνικά έργα εντός των δασών και των δασικών εκτάσεων, αλλά και οι νομίμως αναγκαστικές απολλοτριώσεις δεν συνιστούν κατάτμηση

αυτών. Επίσης, η μεταβίβαση χωρίς την ύπαρξη άδειας της πρώτης παραγράφου, αγροτικών εκτάσεων ευρύτερου κτήματος, στο οποίο περιέχονται δασικές εκτάσεις δεν θεωρείται παράνομη κατάτμηση, ακόμη και αν τα τμήματα που προκύπτουν από την μεταβίβαση είναι άρτια και οικοδομήσιμα.

Τέλος, στην παράγραφο 4 αναφέρεται πως η άδεια κατάτμησης, ώστε αυτή να υλοποιηθεί κατά τις διατάξεις της δασικής νομοθεσίας χορηγείται από το όργανο που εγκρίνει την παρέμβαση (ΦΕΚ Α'7/18.1.1969).

3.3.2 Άρθρο 57 ΑΚ

Η διάταξη του Άρθρου 57 του Αστικού Κώδικα στηρίζει πως η προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας είναι παράνομη. Το περιβάλλον ως αγαθό αποκτά μια κοινή έννοια, όπου όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα χρήσης, απόλαυσης και ωφέλειας από το γενικότερο δικαίωμα της προσωπικότητας στο Άρθρο 57 του Αστικού Κώδικα.

Ειδικά σε περίπτωση που η βλάβη του περιβάλλοντος σηματοδοτεί υγειονομικά προβλήματα τότε τα δικαστήρια ζητούν από τους αιτούντες να ζητούν ασφαλιστικά μέτρα με επίκληση του άρθρου 57 ΑΚ μιάς και είναι συνάρτηση του δικαιώματος της προσωπικότητας (Λύτρας 2003 σελ 271).

Βέβαια σύμφωνα με τον κ. Λύτρα (2003), υπάρχει μια λεπτή γραμμή για το πότε η πράξη ενός ατόμου που επιβαρύνει το περιβάλλον (π.χ η χρήση αυτοκινήτου ή η χρήση τζακιού) προσβάλλει το δικαίωμα για χρήση καθαρού περιβάλλοντος ενός άλλου ατόμου. Το ζήτημα είναι πως μπορεί το κάθε άτομο μεμονομένα να μολύνει απειροελάχιστα με τις πράξεις του το περιβάλλον, αλλά σε συλλογικό επίπεδο οι περιβαλλοντικές καταστροφές είναι τεράστιες.

3.3.3 Ν. 998/1979

Ο Ν. 998/1979 “Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας”, είχε ως σκοπό να καθοριστούν συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των δασικών εκτάσεων και των δημοσίων χορτολιβαδικών και βραχωδών εκτάσεων. Αυτά τα μέτρα θα συμφωνούσαν με την αρχή της αειφορίας και με το καθεστώς σχετικά με την ιδιοκτησία. Στο άρθρο 2, αναφέρεται πως η προστασία των δασών και των δασικών

εκτάσεων αποτελούν ευθύνη των κρατικών οργάνων άσκησης της εξουσίας, αφού αποτελούν εθνικό κεφάλαιο. Στο άρθρο 3 δίνονται οι ορισμοί των δασών και των δασικών εκτάσεων, ενώ περιλαμβάνονται και τα εντός πόλεως άλση, το περιαστικό πράσινο, οι αναδασωτέες και οι κυρηγμένες δασωτέες εκτάσεις. Στο άρθρο 24 ακολουθεί η κατηγοριοποίηση τους και έτσι υπάρχουν εκείνα που α) παρουσιάζουν ιδιαίτερο επιστημονικό, αισθητικό, οικολογικό και γεωμορφολογικό ενδιαφέρον ή περιλαμβάνονται σε ειδικές ζώνες διατήρησης και ζώνες ειδικής προστασίας, β) τα προστατευτικά δάση και οι δασικές εκτάσεις, γ) τα εκμεταλλεύσιμα ή παραγωγικά δάση και δασικές εκτάσεις, δ) τα δάση και δασικές εκτάσεις αναφυχής και ε) όλα τα υπόλοιπα που δεν εμπίπτουν στις παραπάνω κατηγορίες.

Στο άρθρο 5 καθορίζονται οι αρμοδιότητες για την προστασία τους. Η προστασία τους αποτελεί αρμοδιότητα της δασικής υπηρεσίας, ενώ η ανάπτυξη, η βελτίωση και η προστασία των πάρκων, των αλσών και των εντός πόλεων και οικισμού δένδροστοιχίες ανήκουν στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης. Αν αυτά ανήκουν σε αρχιολογικούς χώρους τότε αρμόδιο είναι το Υπουργείο Πολιτισμού. Επίσης η άσκηση των αρμοδιοτήτων άλλων φορέων (δημόσιες υπηρεσίες, υπηρεσίες νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, δημόσια και ιδιωτική δραστηριότητα) δεν γίνεται να πραγματοποιείται παρανόμως. Τέλος, με το άρθρο 7 συγκροτείται το Συμβούλιο της Δασικής Πολιτικής.

Στο άρθρο 35, στην παράγραφο 1 αναφέρεται ότι τα ιδιωτικά δάση και οι δασικές εκτάσεις ή μέρη αυτών που καταστρέφονται από πυρκαγιά ή έχουν καταστραφεί από πυρκαγιά μεταγενέστερα από την 11^η Ιουνίου του 1975 δεν γίνεται να μεταβιβαστούν ούτε με κατάτμηση, ούτε με ιδανικά μερίδια με δικαιοπραξία, αν δε επέλθουν 30 έτη από την καταστροφή τους. Στην παράγραφο 2 αναφέρεται ότι για την μεταβίβαση επισυνάπτεται πιστοποιητικό από την Αρμόδια Δασική Αρχή που να ανεφέρει ότι το μεταβιβαζόμενο δεν έχει καταστραφεί από πυρκαγιά από την 11^η Ιουνίου του 1975 και για τα επόμενα 30 χρόνια, αλλιώς η δικαιοπραξία θεωρείται άκυρη. Στην παράγραφο 3 ξεκαθαρίζεται ότι οι διατάξεις των παραγράφων εφαρμόζονται και στην περίπτωση προσυμφώνων μεταβίβασης ιδιωτικών δασών και δασικών εκτάσεων. Τέλος, στην παράγραφο 4 αναφέρεται πως σε περίπτωση δικαιοπραξίας, όπου οι προϋποθέσεις των παραγράφων 1 και 2 δεν τηρούνται ο συμβολαιογράφος, οι συμβαλλόμενοι και οι πληρεξούσιοι θα τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών και χρηματική ποινή τουλάχιστον 500.000 δραχμών επιφυλασσομένων και των διατάξεων περί πειθαρχικής ευθύνης του συμβολαιογράφου.

Στο άρθρο 72 στην παράγραφο 1 αναφέρεται ότι το Δημόσιο προέχει και έχει το δικαίωμα να προτιμηθεί με τους ίδιους όρους αγοράς, σε περίπτωση που ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις άνω των 50 στρεμμάτων, διατίθενται από τους ιδιοκτήτες τους προς πώληση σε τρίτους. Αυτό το δικαίωμα υπάρχει και στην περίπτωση ιδανικών μεριδίων ιδιωτικών δασών ή δασικών εκτάσεων τα οποία πωλούνται. Το δικαίωμα προτιμήσεως δεν γίνεται να ασκηθεί σε ιδιωτικά δάση ή δασικές εκτάσεις που υπήχθησαν σε οικιστική περιοχή ή την αποτελούν ή που ανήκουν σε οικοδομικούς συνεταιρισμούς, με παραχώρηση των επί μέρους δασοτεμαχίων στα μέλη τους, εκτός αν συντρέχει περίπτωση ασκήσεως αυτού κατά τις διατάξεις της πολεοδομικής νομοθεσίας. Στην παράγραφο 2 αναφέρεται ότι ο ιδιοκτήτης / πωλητής πρέπει να γνωστοποιήσει την πρόθεση και όλα τα στοιχεία που αφορούν την εν δυνάμει πώληση στον δασάρχη. Έπειτα τα στοιχεία διαβιβάζονται στο Νομαρχιακό Συμβούλιο των Δασών, όπου ελέγχεται η κυριότητα με αναζήτηση τίτλων ή αναγνωριστικών αποφάσεων κυριότητας. Αν οι τίτλοι δεν επαρκούν, η υπόθεση διαβιβάζεται στο Συμβούλιο Ιδιοκτησίας των Δασών και αν αναγνωριστεί η κυριότητα και γίνει και αποδεχτή από το Υπουργείο Γεωργίας, τότε ακολουθούνται τα αναφερόμενα στην παράγραφο 3.

Σύμφωνα με την παράγραφο 3, αν το Νομαρχιακό Συμβούλιο θέλει να αγοράσει το δάσος ή την δασική έκταση θα ειδοποιήσει τον ιδιοκτήτη ο οποίος πρέπει να προσέλθει ενώπιον συμβολαιογράφου σε συγκεκριμένη μέρα για να υπογραφεί η πώληση και να παραλάβει το χρηματικό τίμημα. Στην παράγραφο 4 αναφέρεται πως αν το Δημόσιο δεν ασκήσει το δικαίωμα της προτιμήσεως και έχει περάσει το διάστημα του ενός ή των τεσσάρων μηνών ο ιδιοκτήτης δικαιούται να συνεχίσει την πώληση σε αυτή ή σε μεγαλύτερη τιμή. Αυτό το δικαίωμα θα υπάρχει για χρονικό διάστημα εως 2 έτη από την αρνητική δήλωση του Δημοσίου για αγορά. Στην παράγραφο 5 αναφέρεται πως αν πραγματοποιηθεί πώληση, χωρίς να έχουν προηγηθεί τα ανωτέρα ακυρώνεται με απόφαση του αρμόδιου Πρωτοδικείου κατόπιν αγωγής του Δημοσίου, μέσα σε χρονικό διάστημα 2 ετών από την μεταβίβαση. Ο συντάσσων το συμβόλαιο έχει την υποχρέωση να διερευνήσει ότι τηρούνται οι διατάξεις, να κάνει σχετική αναφορά στο συμβόλαιο και να παραδώσει ένα αντίγραφο στον Δασάρχη.

Στην παράγραφο 6 αναφέρεται πως οι συμβαλλόμενοι που δεν ακολουθούν τα ανωτέρα, αλλά και τα του άρθρου 60 του ΝΔ 86/1969, διώκονται ποινικώς και τιμωρούνται με φυλάκιση εώς και 1 έτος. Τέλος, στην παράγραφο 7 αναφέρεται πως το Υπουργείο Οικονομικών και Γεωργίας με προεδρικό διάταγμα εκδίδει πρόταση που καθορίζει τις

λεπτομέρειες της εφαρμογής των διατάξεων, τον τύπο της πώλησης, την πρόσκληση για αγορά, τον έλεγχο των τίτλων και αν υπάρχει αδιαμφισβήτηση των τίτλων στο Συμβούλιο Ιδιοκτησίας Δασών, τον τρόπο καταβολής του τιμήματος εις βάρος του προϋπολογισμού του οικείου Ταμείου Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Δασών και όποια άλλη λεπτομέρεια.

3.3.4 Ν.1650/1986

Ο Νόμος 1650 /1986 “περί προστασίας του περιβάλλοντος” θεμελιώνεται στο άρθρο 24 του Συντάγματος. Τροποποιήθηκε με τον νόμο 3010/2002 “περί εναρμόνισης του ν. 1650/85 με τις οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61” (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986, ΦΕΚ 91 Α/25-4-2002). Στον νόμο 1650/1986 εισάγεται για πρώτη φορά στην έννομη τάξη η έννοια του περιβάλλοντος και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 1&1 θεμελιώνονται οι κανόνες και ορίζονται τα κριτήρια και τρόποι για την προστασία του περιβάλλοντος και αναφέρονται και οι τομείς, βάση των οποίων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η διατήρηση του. Επίσης, καθιερώνονται οι μηχανισμοί για την επίτευξη αυτού του στόχου. Σκοπός του νόμου είναι όλη η κοινωνία να ζει μέσα σε ένα ποιοτικό περιβάλλον που να διασφαλίζει την υγεία και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του κάθε μέλους της (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 1 & 1 αναφέρονται πως ο νόμος επιδιώκει (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986):

- την προστασία του εδάφους και την λήψη μέτρων, ώστε αυτό να χρησιμοποιείται σύμφωνα με τις φυσικές του ιδιότητες και την παραγωγικότητα του
- την προστασία των επιφανειακών και υπόγειων νερών ως φυσικούς πόρους και ως οικοσυστημάτα
- την προστασία της ατμόσφαιρας
- την προστασία και την διατήρηση της φύσης και του τοπίου, ειδικά στις περιπτώσεις μεγάλης βιολογικής, οικολογικής, αισθητικής και γεωμορφολογικής αξίας
- την προστασία των ακτών των θαλασσών, των όχθων των ποταμών, των λιμνών, του βυθού αυτών και των νησίδων ως φυσικών πόρων, ως στοιχείων οικοσυστημάτων και ως στοιχείων του τοπίου.

- τον ορισμό των επιθυμητών και επιτρεπόμενων φυσικών αποδεχτών και εκπομπών αποβλήτων, ώστε να μην υποβαθμίζεται σοβαρά το περιβάλλον
- την ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση των πολιτών για την προστασία, διασφάλιση του περιβάλλοντος και την σωστή πληροφόρηση και εκπαίδευση προς αυτή την κατεύθυνση.

Στο άρθρο 1 & 2, η προστασία του περιβάλλοντος εκφράζεται μέσω στόχων. Οι στόχοι είναι οι ακόλουθοι(ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986):

- “αποφυγή της ρύπανσης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και λήψη προληπτικών μέτρων
- η διασφάλιση της υγείας των ανθρωπων από τις επιπτώσεις της υποβάθμισης και της ρύπανσης του περιβάλλοντος
- η ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της εθνικής χωροταξιακής ανάπτυξης
- η ορθολογική αξιοποίηση των μη ανανεώσιμων και των περιορισμένωνφυσικών πόρων και η διασφάλιση της δυνατότητας ανανέωσης των φυσικών πόρων στο πλαίσιο εξασφάλισης παροντικών και μελλοντικών αναγκών και ταυτόχρονη διασφάλιση του περιβάλλοντος.
- η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας των οικοσυστημάτων και η προστασία της αναπαραγωγικής τους ικανότητας.
- η αποκατάσταση των περιβαλλοντικών καταστροφών” (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Στο άρθρο 3, μεριμνάται η ισορροπία μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και των δημοσίων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων. Για κάθε κατηγορία έργων / δραστηριοτήτων καθορίζονται ειδικοί όροι και προϋποθέσεις, ώστε να μην υποβαθμίζεται το περιβάλλον. Τα κριτήρια κατάταξης είναι το είδος και το μέγεθος τους, το είδος και το μέγεθος της ρύπανσης ή άλλης δυσμενής επίπτωσης στο περιβάλλον που έχουν, η δυνατότητα πρόληψης εκπομπής ρύπων, ο κίνδυνος σοβαρού ατυχήματος και η ανάγκη επιβολής περιορισμών για την περιβαλλοντική προστασία (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Οι κατηγορίες είναι τρεις και αναφέρονται παρακάτω (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986):

- στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι δραστηριότητες και τα έργα που εξαιτίας του μεγέθους και της φύσης τους μπορεί να προκαλέσουν καταστροφές στο περιβάλλον

και για αυτό και επιβάλλονται επιπλέον των γενικών όρων και των προδιαγραφών ειδικοί όροι και περιορισμοί για την προστασία του περιβάλλοντος.

- στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι δραστηριότητες και τα έργα, οι οποίες δεν προκαλούν σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον και για αυτό μπορούν να υπόκεινται σε γενικές προδιαγραφές σε όρους και περιορισμούς που ορίζονται στις κανονιστικές διατάξεις.
- στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι δραστηριότητες και τα έργα που προκαλούν μικρό κίνδυνο, υποβάθμιση ή όχληση του περιβάλλοντος και για αυτό πρέπει να τεκμηριώνουν με δικαιολογητικά την συμμόρφωση τους στις διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος.

Με το άρθρο 4, ανάλογα με την κατηγορία του έργου ή της δραστηριότητας και του βαθμού υποβάθμισης του περιβάλλοντος απαιτούνται μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή η υποβολή δικαιολογητικών που να αποδεικνύουν τη συμμόρφωση τους με τις διατάξεις της προστασίας του περιβάλλοντος (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986). Για να δοθεί η έγκριση της κατασκευής και της λειτουργίας ανεξαρτήτου κατηγορίας, απαιτείται η *Έγκριση των Όρων* για την προστασία του περιβάλλοντος. Αξίζει να σημειωθεί πως προκαταρκτική περιβαλλοντική εκτίμηση και αξιολόγηση δεν απαιτείται στην περίπτωση θεσμοθετημένων βιοτεχνικών και βιομηχανικών περιοχών, στα βιομηχανικά πάρκα και τις ναυπηγο – παρασκευαστικές περιοχές (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Ο θεσμός της εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον κατέστη υποχρεωτικός στην ΕΚ με την οδηγία 85/337/ΕΟΚ και εφαρμόστηκε στην Ελλάδα με τον Ν.1650/1986 και την ΚΥΑ 69269/5387/90 “Κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) και λοιπές συναφείς διατάξεις, σύμφωνα με τον ν. 1650/1986” (ΦΕΚ 1022Β/5-8-2002).

Με το άρθρο 17, ο νομοθέτης επιδιώκει την καθιέρωση ενός πλαισίου για την χρήση ραδιενεργών ουσιών, απορριμμάτων και συσκευών. Επιβάλλονται για την χρήση τους ειδικοί όροι και μέτρα, απαιτούνται ειδικές προδιαγραφές για τα κτήρια ή τα τμήματα που τα χρησιμοποιούν και απαιτείται συνεχής μέτρηση και παρακολούθηση της εκπεμπόμενης ακτινοβολίας, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Στο άρθρο 28, καθορίζονται οι ποινικές κυρώσεις. Πιο συγκεκριμένα με φυλάκιση 3 μηνών έως και 2 έτη και χρηματική ποινή, τιμωρείται όποιος “α) προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει

το περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότηση των εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων ή β) ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότηση των εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια τη άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον” (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Σε περίπτωση που τα παραπάνω εγκλήματα γίνουν από αμέλεια η φυλάκιση είναι για ένα έτος. Όμως αν το είδος ή η ποσότητα των ρύπων ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος προκαλέσει τον κίνδυνο θανάτου ή σωματικής βλάβης θα επιβληθεί ποινή φυλάκισης 1 έτους και χρηματική ποινή, ενώ αν υπάρξει θάνατος ή βαριά σωματική βλάβη η ποινή φυλάκισης είναι έως και 10 έτη. Αν ο θάνατος ή η σωματική βλάβη αφορά έμβρυο θα υπάρξει φυλάκιση τουλάχιστον 2 ετών και χρηματική ποινή. Αν η βλάβη ή η υποβάθμιση επέλθει από νομικό πρόσωπο, αυτό κυρήσσεται από το δικαστήριο αστικώς υπεύθυνο για την καταβολή χρηματικής ποινής. Στην περίπτωση νομικών προσώπων δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα, ανώνυμων εταιρειών, εταιρειών περιορισμένης ευθύνης και συνεταιρισμών οι υπεύθυνοι της διαχείρισης και διοίκησης οφείλουν την τήρηση των διατάξεων για την προστασία του περιβάλλοντος και θα θεωρηθούν αυτουργοί για κάθε παράλειψη ή πράξη του νομικού προσώπου και θα τιμωρούνται ανάλογα (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986). Στην περίπτωση που ο δράστης οικειοθελώς περιορίσει την υποβάθμιση ή ρύπανση ή ενημερώσει την αρχή βοηθώντας την έγκαιρη μείωση των συνεπειών υπάρχει η πιθανότητα μείωσης της ποινής ή της μη επιβολής, σύμφωνα με το άρθρο 83 του Ποινικού κώδικα (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986). Σύμφωνα με τον νόμο, στις περιπτώσεις των παραπάνω εγκλημάτων ως πολιτικώς ανάγων μπορεί να παριστάται και το Δημόσιο, οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης στην περιφέρεια που έγινε το έγκλημα και το τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας (ΦΕΚ 160 Α/16-10-1986).

Στο άρθρο 30 καθορίζονται οι διοικητικές κυρώσεις σε περίπτωση πρόκλησης ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος ανεξαρτήτου της αστικής ή ποινικής ευθύνης. Πιο συγκεκριμένα σε περίπτωση που ο ρυπαίνων είναι επιχείρηση ή δραστηριότητα, μπορεί να της επιβληθεί προσωρινή ή ακόμα και οριστική διακοπή λειτουργίας μέχρι να λάβει τα κατάλληλα μέτρα αποτροπής της υποβάθμισης ή της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

Τέλος, στο άρθρο 29, καθορίζεται η αστική ευθύνη για ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον Ν. 1650/86, “Οποιοσδήποτε, φυσικό ή νομικό πρόσωπο,

προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ευθύνεται σε αποζημίωση, εκτός αν αποδείξει ότι η ζημιά οφείλεται σε ανώτερη βία ή ότι προήλθε από υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενήργησε δολίως”.

Ο έλληνας νομοθέτης με το εν λόγω άρθρο ήθελε να αποτυπώσει και να αντιπροσωπεύσει τις διεθνείς έννομες τάξεις και να καθιερώσει την αντικειμενική ευθύνη στις περιπτώσεις υποβάθμισης ή ρύπανσης. Έτσι αναγνωρίζονται ειδικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας που βαρύνουν τους φορείς εκμετάλλευσης πηγών κινδύνου (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 423). Επίσης, κρίσιμο θεωρείται η αντιστροφή του βάρους απόδειξης της ύπαρξης υπαιτιότητας (Καρακώστας 2000 σελ 162).

Το άρθρο 29 προβλέπει ότι η υποχρέωση προς αποζημίωση υπάρχει σε περίπτωση που ζημιωθούν ιδιωτικά έννομα αγαθά τρίτων. Αυτό συνεπάγεται ότι ο χαρακτήρας του άρθρου έχει αποκαταστατικό χαρακτήρα (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 426, Καρακώστας 2006 σελ 406). Πέρα από αποκαταστατικό έχει και αποτρεπτικό χαρακτήρα μιας και οι φορείς που μπορεί να προκαλέσουν περιβαλλοντική ζημιά γνωρίζουν πως θα καλούν να πληρώσουν αποζημίωση ανεξαρτήτως πταίσματος ή παρανομίας αν υπάρξουν δυσμενείς συνέπειες σε ιδιωτικά έννομα αγαθά τρίτων. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν χρειάζεται οι τρίτοι να αποδείξουν παρανομία και πταίσμα. Έτσι προστατεύεται το περιβάλλον εμμέσως (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 426, Καρακώστας 2006 σελ 406).

Οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για να ιδρυθεί αστική ευθύνη, σύμφωνα με αυτή την διάταξη είναι:

- ρύπανση ή επιβάρυνση του περιβάλλοντος (νόμιμος λόγος ευθύνης)
- ζημιά
- αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ζημίας και του νόμιμου λόγου ευθύνης

Ως περιβάλλον στην παράγραφο 1 του άρθρου 2 ορίζεται “το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες”. Αυτός ο ορισμός παρουσιάζει μεγάλο εύρος και περιλαμβάνει πολλούς παραμέτρους. Ως ρύπανση χαρακτηρίζεται “η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, δηλαδή κάθε είδους ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας, σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα

οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του”. Με την έννοια της μόλυνσης (άρθρο 2 παράγραφος 3) νοείται “η μορφή ρύπανσης που χαρακτηρίζεται από την παρουσία παθογόνων μικροοργανισμών στο περιβάλλον ή δεικτών που υποδηλώνουν την πιθανότητα παρουσίας τέτοιων μικροοργανισμών”.

Η παράγραφος 4 του άρθρου 2 επεξηγεί την έννοια της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με αυτήν, υποβάθμιση είναι “η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία είναι πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες”.

Εκτός όμως από την ύπαρξη ρύπανσης, μόλυνσης ή υποβάθμισης, πρέπει να υπάρχει και η πρόκληση της ζημιάς. Δεν απαιτείται πρόκληση ζημιάς αορίστη προς το περιβάλλον ως δημόσιο αγαθό, αλλά η πρόκληση ζημιάς σε ιδιωτικό έννομο αγαθό. Η ζημιά πρέπει να είναι περυσιακής φύσης. Σύμφωνα με τον νόμο δεν καθορίζεται το ύψος ζημιάς, άρα λαμβάνεται υπόψη και η αποθεματική ζημιά.

Τελός, θα πρέπει να υπάρχει αιτιώδης σχέση της ευθύνης και της ζημιάς σύμφωνα με την πρόσφορη αιτιότητα (Καρακώστας 2011 σελ 408). Επειδή όμως ο νομοθέτης ήθελε να συμπεριληφθεί και ρύθμιση στις περιπτώσεις που η ζημιά σε τυχαία περιστατικά συνδυάζεται με την πρόσφορη αιτιότητα και ο σκοπός του κανόνα δικαίου (Καρακώστας 2011 σελ 408). Το κριτήριο του σκοπού του κανόνα δικαίου είναι το αν θεμελιώνεται η ευθύνη προς αποζημίωση, “όταν και μόνο όταν το προσβαλλόμενο αγαθό είναι αυτό που προστατεύεται από συγκεκριμένο κανόνα δικαίου”. Έτσι επιτυγχάνεται η επέκταση της ευθύνης από την βούληση του νομοθέτη (Καρακώστας 2011 σελ 408).

Αν πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις για τη θεμελίωση της ευθύνης από διακινδύνευση και δεν υπάρχουν λόγοι απαλλαγής, τότε υπάρχει σχετική ενοχή προς αποζημίωση αυτού που ρυπαίνει σε αυτόν που έχει ζημιωθεί (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 430).

Μαζί με τις παραπάνω προϋποθέσεις για την θεμελίωση ευθύνης πρέπει να μην συντρέχουν οι λόγοι απαλλαγής από αυτήν. Σύμφωνα με το άρθρο 29, ο ρυπαίνων απαλλάσσεται από την διαδικασία απόδειξης ότι η ζημιά οφείλεται σε ανωτέρα βία είτε σε υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενέργησε δολίως. Επίσης, απαλλαγή ή περιορισμό της ευθύνης συντρέχει και στην περίπτωση οικείου πταίσματος (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 432-433).

Σύμφωνα με το άρθρο 29, υπόχρεος της ευθύνης για αποζημίωση είναι ο φορέας που προκάλεσε ρύπανση, μόλυνση ή υποβάθμιση, αρά εφαρμόζεται η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Φυσικά όταν αποδειχτεί αιτιώδης συνάφεια της δραστηριότητας και της ζημιάς. Υπόχρεος μπορεί να είναι φυσικό πρόσωπο ή νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 434). Διακιούχος της αξίωσης είναι ο φορέας του αγαθού που έχει προσβληθεί από την υποβάθμιση ή τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Διακιούχος μπορεί να είναι φυσικό πρόσωπο ή νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, αλλά και το Δημόσιο (Καρακάostas 2006 σελ 410). Σε περίπτωση που επέλθει θάνατος, ενεργοποιείται το άρθρο 932 ΑΚ.

Σε περίπτωση που ο ρυπαίνων αφορά περισσότερα πρόσωπα – δραστηριότητες τότε θα υπάρξει ολόκληρη ευθύνη σύμφωνα με το άρθρο του ΑΚ 926. Αυτός που κατέβαλε την αποζημίωση έχει το διακαίωμα αναγωγής των συνυποχρεώσεων του, σύμφωνα με το άρθρο 927 του ΑΚ. Ο βαθμός ευθύνης του καθενός σχετίζεται με τον βαθμό υπαιτιότητας του, στην πταισματική ευθύνη. Επειδή όμως, η ευθύνη σύμφωνα με το άρθρο 29 είναι αντικειμενική ανεξαρτήτως πταίσματος, η ευθύνη θα καθοριστεί με τον βαθμό αιτιότητας κάθε συνυπόχρεου (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 435). Άρα θα πρέπει να καθοριστεί ο βαθμός συμμετοχής στην ζημιά που προκλήθηκε.

Σχετικά με την περίπτωση παραγραφής, ο νόμος 1650/1986, δεν μεριμνά τον χρόνο παραγραφής, εντός του οποίου πρέπει να ασκηθεί η αξίωση προς αποζημίωση του άρθρου 29. Λόγω αυτού του κενού θα ενεργοποιηθούν οι διατάξεις του ΑΚ περί παραγραφής. Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 937ΑΚ, η απαίτηση από αδικοπραξία παραγράφεται μετά από πέντε χρόνια από την στιγμή που η ζημιά και η υπορέωση καταβολής αποζημίωσης γνωστοποιήθηκε στον αποδέκτη, ενώ σε άλλη περίπτωση διαγράφεται μετά από είκοσι χρόνια από την πρόκληση της ζημιάς. Αυτό εφαρμόζεται και στην περίπτωση διακινδύνευσης (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 435). Αξίζει να σημειωθεί πως στην περίπτωση που η αδικοπραξία συνιστά και κολάσιμη πράξη ή στην περίπτωση κακουργήματος για την παραγραφή απαιτείται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

Πολλές διεθνείς συμβάσεις καθιερώνουν αποκλειστική εφαρμογή των διατάξεων τους. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να εφαρμοστούν ταυτόχρονα με τις διατάξεις του άρθρου 29 με τον νόμο 1650/1986. Στην περίπτωση που δεν υπάρχει η ρήτρα της αποκλειστικής εφαρμογής και στην περίπτωση των άρθρων του ΑΚ είναι εφικτή η σωρευτική εφαρμογή του άρθρου 29. Πρέπει όμως να διευκρινηστεί πως όταν υπάρχει μια αξίωση σε πληθώρα

πολλών νομικών διατάξεων ο δικαιούχος μπορεί να απαιτήσει μόνο μια φορά καταβολή αποζημίωσης, αλλά μπορεί να θεμελιώσει το αίτημα του στην ευνοικότερη για αυτόν διάταξη (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 436).

Δυστυχώς όμως, η νομική ευθύνη αυτού που ρυπαίνει που καθιερώνεται με το άρθρο 29 μέχρι σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί στα δικαστήρια (Λύτρας 2005, Καρακώστας & Τσεβρένης 2005 σελ 577). Αυτό οφείλεται στην γενικότητα του νόμου 1650/1986.

Καταρχάς σύμφωνα με αυτόν ως περιβάλλον καταλαμβάνεται το φυσικό, το πολιτιστικό και οι αισθητικές αξίες, δεν σημειώνεται διαβάθμιση ως προς την ιδρυόμενη ευθύνη ανάλογα με τον βαθμό και την ένταση της περιβαλλοντικής καταστροφής και παραβλέπεται ότι οι μεγάλες οικονομικές δραστηριότητες θα συνδέονται με τις μεγαλύτερες υποβαθμίσεις του περιβάλλοντος (Καρακώστας & Τσεβρένης 2005 σελ 577, Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015 σελ 424). Ο νόμος 1650/1986 μπορεί να ιδρύει την ευθύνη, την αποδεσμεύει όμως με την προϋπόθεση υπαιτιότητας ή παρανομίας οδηγώντας έτσι στην ευθύνη από διακινδύνευση (Γεωργιάσης & Φίλιος 1990).

Με αυτόν τον τρόπο, η διάταξη του άρθρου 29 μετακινεί το βάρος της ρύπανσης στην κοινωνία, ακόμη και στις περιπτώσεις μεγάλου κινδύνου και αυτό γιατί ως λόγο απαλλαγής από αποζημίωση προβλέπει λόγους ανωτέρας βίας και δόλιες ενέργειες τρίτων (Καρακώστας 2011 σελ 405). Επειδή ακριβώς εκφράζει αοριστία δεν εφαρμόζεται.

Για να διασωθεί το ρυθμιστικό περιεχόμενο του νόμου θα πρέπει να συσταλεί η περιβαλλοντική ζημιά ως προς την ερμηνεία, καθώς και το ευρύ πεδίο εφαρμογής της διάταξης. Δηλαδή, να πρέπει να εφαρμόζεται, όταν αποδεικνύεται η αιτιωδός σχέση μεταξύ της ζημιάς και των κινδύνων που συνδέονται με την συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα.

3.3.5 ΠΔ 55/1998

Το διάταγμα «περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός ζώνης των πόλεων ανεγέρσεως οικοδομών» επέβαλε την απολύτως αναγκαία δόμηση υπο το πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος (Προεδρικό Διάταγμα 1928).

3.3.6 Ν.2742/1999

Ο Ν.2742/1999 για το χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη, έχει ως σκοπό την “θέσπιση θεμελιωδών αρχών και η θεσμοθέτηση σύγχρονων οργάνων, διαδικασιών και μέσων άσκησης χωροταξικού σχεδιασμού που προωθούν την αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη, κατοχυρώνουν την παραγωγική και κοινωνική συνοχή, διασφαλίζουν την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολο του εθνικού χώρου και στις επί μέρους ενότητες του και ενισχύουν τη θέση της χώρας στο διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο” (ΦΕΚ Α-207/7-10-1999). Επίσης, είναι ο πρώτος νόμος που αναφέρεται στην διοικητική διαίρεση της χώρας σε Περιφέρειες.

Στο άρθρο 1 αναφέρεται ότι “ο χωροταξιακός σχεδιασμός θα οδηγήσει α) στην προστασία και αποκατάσταση του περιβάλλοντος, των οικολογικών και πολιτιστικών πόρων και στην προβολή των περιβαλλοντικών πλεονεκτημάτων της Ελλάδας, β) στην επίτευξη μιας οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας και της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της στο εξωτερικό, γ) στην επίτευξη οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, ειδικά των περιοχών που εμφανίζουν χαμηλή οικονομική ανάπτυξη, μεγάλες κοινωνικές διαφοροποιήσεις και περιβαλλοντικές υποβαθμίσεις, μειονεκτικά χαρακτηριστικά λόγω γεωγραφικής θέσης” (ΦΕΚ Α-207/7-10-1999).

Στο άρθρο 4 συνίσταται το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και στο άρθρο 6 εκπονείται το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Αυτό αποτελείται από κείμενα ή διαγράμματα στα οποία καταγράφονται και αξιολογούνται οι προσδιοριστικοί παράγοντες της μακροπρόθεσμης χωρικής ανάπτυξης και διάρθρωσης του εθνικού χώρου, β) αποτιμώνται οι χωρικές συνέπειες των διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών γ) προσδιορίζονται οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη και την αειφόρο οργάνωση του εθνικού χώρου, με προοπτική δεκαπέντε (15) ετών (ΦΕΚ Α-207/7-10-1999).

Στο άρθρο 8 αναφέρεται το πλαίσιο του Χωροταξιακού Σχεδιασμού, αλλά σε περιφερειακό επίπεδο, την δε έγκριση του θα πραγματοποιήσει ο Υπουργός ΠΕΧΩΔΕ. Αυτό θα καταρτιστεί σύμφωνα με τον νόμο από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και υπόκειται σε έγκριση από την Ολομέλεια της Βουλής κατά το άρθρο 79 παρ.8 του Συντάγματος.

3.3.7 N.3010/2002

Με αυτό τον νόμοεναρμόνιστηκαν οι ευρωπαϊκές οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61 ΕΕ στον Ν.1650/1986. Βάση αυτού έγινε νέα κατηγοροποίηση των έργων, ανανεώθηκαν οι προδιαγραφές των μελετών και λήφθηκαν αρκετές υπουργικές αποφάσεις. Επίσης βάση αυτού, βγήκε η απόφαση 25535/3281/02 για την Έγκριση Περιβαλλοντικών Όρων από τον Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας των έργων και δραστηριοτήτων που κατατάσσονται στην υποκατηγορία 2 της Α κατηγορίας. Σημαντική και η απόφαση Η.Π. 11014/703/Φ104, με την οποία περιγράφονται οι διαδικασίες και οι φορείς για την έγκριση των Περιβαλλοντικών όρων και των Μελετών Προκαταρκτικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης και Αξιολόγησης (Χαϊνταρλής 2011).

3.3.8 N.3028/2002

Ο νόμος για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς διέκρινε τα μνημεία σε αρχαία και νεώτερα, ακίνητα και κινητά και απέδωσε ορισμούς πιο σύγχρονους στους αρχαιολογικούς χώρους, στα ιστορικά σημεία του ελληνικού και άλλων πολιτισμών, στα τραγούδια κ.α. (ΦΕΚ 153 Α/28-6-2002).

3.3.9 N.3199/2003

Για την προστασία και διαχείριση των υδάτωνθεσπίστηκε ο Ν. 3199/2003 με το οποίο η αρμοδιότητα για την διαχείριση των υδάτινων πόρων περνάει στο ΥΠΕΧΩΔΕ, τονίζεται ξανά η αναγκαιότητα χορήγησης άδειας για τις δραστηριότητες και τα έργα που αξιοποιούν τους υδάτινους πόρους και προβλέπεται η ενεργός συμμετοχή των πολιτών για την προστασία τους. Με αυτόν, εισήχθη η κοινοτική Οδηγία 2000/60 στο εθνικόδίκαιο και συστάθηκεΕθνική Επιτροπή Υδάτων, η οποία αποτελεί το όργανο διαμόρφωσης της εθνικής πολιτικής των υδάτων στην Ελλάδα. Αυτή θα αποτελείται από τους Υπουργούς ΠΕΧΩΔΕ, Οικονομίας Ανάπτυξης, Εσωτερικών, Υγείας και Γεωργίας, ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών μπορεί να συμμετέχει σε περίπτωση που υπάρχει διασυνοριακό ζήτημα στα ύδατα (ΦΕΚ 280/Α/9-12-2003).

Επιπρόσθετα συστήνεται το Εθνικό Συμβούλιο υδάτων με πρόεδρο τον Υπουργό Περιβάλλοντος που μπορούν να συμμετέχουν εκπρόσωποι κομμάτων, επιστημονικοί

φορείς και ΜΚΟ. Το Συμβούλιο μπορεί να εκφράζει γνώμες και απόψεις, ώστε να βοηθά την διασφάλιση των υδάτων(ΦΕΚ 280/Α/9-12-2003). Παράλληλα, για την κατάρτιση και την παρακολούθηση της εφαρμογής των εθνικών προγραμμάτων για τα ύδατα συστήνεται κεντρική υπηρεσία των υδάτων στην ΥΠΕΧΩΔΕ.

Σε περιφερειακό επίπεδο συστήνεται το Περιφερειακό Συμβούλιο Υδάτων, το οποίο αποτελείται από θεσμοθετημένους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, εκπρόσωπους των παραγωγικών φορέων, επιστήμονες και πολίτες. Επίσης, η Περιφέρεια αποκτά με τον νόμο την ευθύνη της κατάρτισης προγραμμάτων, μέτρων και τρόπων ελέγχου της κατάστασης των υδάτων καθώς και των προγραμμάτων και των ειδικών μέτρων για την αποφυγή και καταπολέμηση της ρύπανσης των υδάτων (ΦΕΚ 280/Α/9-12-2003).

Αξίζει να σημειωθεί πως ο νόμος δεν αφαιρείται την ευθύνη από τις Περιφέρειες, γεγονός που αντιτίθεται στην οδηγία της ΕΕ. Επίσης, δεν αναγνωρίζεται η έννοια της καλής ποιότητας των υδάτων. Γενικά ενσωμάτωσε τις ρυθμίσεις της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο σπασμοδικά και όχι την Οδηγία στο σύνολο της (Τροβά 2005 σελ 552).

3.3.10 N.3937/2011

Ο Νόμος 3937/2011 για την διατήρηση της βιοποικιλότητας στο άρθρο 1 αναφέρει τους σκοπούς του. Αυτοί είναι: πρώτον η διατήρηση και η προστασία της βιοποικιλότητας ως εθνικό κεφάλαιο και η χρήση της μέσα στο πλαίσιο της αειφόρου διαχείρισης και δεύτερον η υπογράμμιση της σημασίας του προγραμματισμού και της διαχείρισης, ώστε να διατηρηθεί η βιοποικιλότητα, μέσω της αξιοποίησης της επιστημονικής γνώσης και της τεχνολογίας.

3.3.11 N.4042/2012

Ο νόμος για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος ενσωματώνει στην Ελληνική έννομη τάξη την ευρωπαϊκή Οδηγία 2008/98, η οποία αποτελεί και νόμο πλαίσιο για τα απόβλητα και γενικά έχει προληπτικό χαρακτήρα. Στόχος του νόμου, όπως και της Οδηγίας είναι η προστασία του περιβάλλοντος για την προάσπιση της υγείας του ανθρώπου και η εξοικονόμηση των φυσικών πόρων που καταναλώνονται, καθώς και ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου για την διαχείριση των αποβλήτων (Φαραντούρης & Κοσμίδης 2015

σελ 448). Οι διατάξεις αυτές ενεργοποιούνται στην περίπτωση ρύπανσης του περιβάλλοντος από απόβλητα.

Πιο συγκεκριμένα, σε συνδυασμό των άρθρων 14 & 16 εξασφαλίζεται και η προτεραιότητα που θέλει να δώσει η Οδηγία 2008/98/EK στην περιβαλλοντική προστασία και στην προάσπιση της υγείας των ανθρώπων. Στο άρθρο 15 προβλέπεται ότι κόστος διαχείρισης των αποβλήτων θα την αναλάβει ο ρυπαίνων, σύμφωνα και με την αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει” (Καρακώστας 2011 σελ 32, Γκιζάρη-Ξανθοπούλου 2003 σελ 77, ΦΕΚ 24/Α` 13.2.2012).

Με την υιοθέτηση των διατάξεων του νόμου δημιουργείται το νομικό πλαίσιο πρόληψης ρύπων, αφού προβλέπονται οι τρόποι διαχείρισης των αποβλήτων. Αν δεν υπάρξει πρόληψη το κόστος θα επιβαρύνει τον ρυπαίνων (Κοσμίδης & Χασάπης 2003 σελ 37-91). Αν η ευθύνη είναι αντικειμενική, το ύψος της αποζημίωσης εξαρτάται από το μέγεθος της ζημιάς. Οι προϋποθέσεις για την ιδρυθείσα ευθύνη είναι α) η ρύπανση του περιβάλλοντος με απόβλητο (άρθρο 11), β) η πραγματοποίηση ζημιάς (άρθρο 15), γ) η αιτιακή συσχέτιση μεταξύ ρύπανσης και ζημιάς και δ) τα πρόσωπα που ευθύνονται να είναι αυτά που περιγράφει ο νόμος περιοριστικά (άρθρο 11) (ΦΕΚ 24/Α` 13.2.2012).

Τέλος, δικαιούχοι της αποζημίωσης είναι ο ζημιωμένος, όπου μπορεί να είναι φυσικό, νομικό πρόσωπο, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου πρόσωπο ή ακόμη και το Δημόσιο. Αυτός που αποζημιώνει θα πρέπει να διαθέτει μια από τις ιδιότητες του νόμου (αρχικός παραγωγός των αποβλήτων, τρέχων ή προηγούμενος κάτοχος τους) (ΦΕΚ 24/Α` 13.2.2012).

3.3.12 N.4685/2020

Με τον νόμο 4685/2020 για τον εκσυγχρονισμό της περιβαλλοντικής νομοθεσίας επανακαθορίζεται το νομοθετικό πλαίσιο αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, παρατείνεται κατά 5 έτη η ισχύς της Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων - Α.Ε.Π.Ο., εφόσον δεν επέρχεται μεταβολή των παραγόντων για την έκδοση της. Επίσης, παρατείνεται κατά 2 έτη η Α.Ε.Π.Ο. για έργα ή δραστηριότητες που διαθέτουν Οικολογική Διαχείριση και Οικολογικό Έλεγχο ή Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης ISO 14001 ή άλλο αντίστοιχο σε ισχύ (ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020). Επίσης, απλοποιείται η

διαδικασία έκδοσης και ανανέωσης Α.Ε.Π.Ο. για τα έργα και τις δραστηριότητες των κατηγοριών Α1 και Α2.

Σχετικά με τις ΑΠΕ απλουστεύονται οι διαδικασίες αδειοδότησης, δημιουργείται το Ηλεκτρονικό Μητρώο ΑΠΕ, ώστε να υπάρχει επιτάχυνση στην διαδικασία αδειοδότησης μέσω της ψηφιοποίησης, ρυθμίζονται διάφορα θέματα σχετικά με την χωροθέτηση των Σταθμών, εξειδικεύεται το περιεχόμενο του Κανονισμού Βεβαιώσεων Παραγωγού Ηλεκτρικής Ενέργειας και απαιτείται έγκριση με υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020).

Επίσης, με τον νόμο από τις 1/1/2021 καταργήθηκε η καταβολή του μετρήσιμου τέλους από εκείνους που διαθέτουν άδεια για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από σταθμούς ΑΠΕ ή ΣΥΘΥΑ. Παράλληλα ρυθμίζονται θέματα διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών, όπου ζητούνται αυξημένοι πόροι για την αποτελεσματική προστασία των προστατευόμενων Περιοχών. Προς αυτή την κατεύθυνση δημιουργείται ο Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020).

Με τον Ν. 4685 /2020 επίσης γίνεται τροποποίηση της νομοθεσίας σχετικά με τις χρήσεις γης (Π.Δ.59/2018) και την προστασία του περιβάλλοντος (Ν. 1650/1986) και μεταξύ άλλων προβλέπονται τα εξής: “α) επανακαθορίζονται οι γενικές και οι ειδικές κατηγορίες χρήσεων γης εντός των προστατευόμενων περιοχών καθώς και ο χαρακτηρισμός ζωνών ως προστατευόμενες περιοχές, β) προβλέπεται η κατάρτιση σχεδίων διαχείρισης για τις περιοχές προστασίας της βιοποικιλότητας και των εθνικών πάρκων. Με Π.Δ. πραγματοποιείται ο χαρακτηρισμός και η οριοθέτηση των εν λόγω περιοχών και καθορίζονται οι χρήσεις γης εντός αυτών, γ) επανακαθορίζεται η διαδικασία κατάρτισης των ειδικών περιβαλλοντικών μελετών στις προστατευόμενες περιοχές καθώς και η διαδικασία σύνταξης και έγκρισης των σχεδίων διαχείρισης για τις περιοχές αυτές και δ) παρέχονται οι αναγκαίες εξουσιοδοτήσεις, για τον χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση των προστατευόμενων περιοχών καθώς και για τον καθορισμό των χρήσεων γης και δραστηριοτήτων εντός των περιοχών αυτών” (ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020).

Σχετικά με τους δασικούς χάρτες τροποποιούνται οι διατάξεις για την κατάρτιση των δασικών χαρτών (Ν.998/1979 & Ν.889/2010). Επιπλέον, με τον νέο περιβαλλοντικό νόμο το ΥΠΠΕΝ προσδοκά να αντιμετωπίσει το μείζον ζήτημα με τις 170.000 αντιρρήσεις που είχαν υποβληθεί σε όλη την Ελλάδα για την εκπόνηση των δασικών χαρτών. “Παράλληλα, όσοι πολίτες έχουν ήδη δικαιωθεί από επιτροπές αντιρρήσεων μπορεί να προβούν στην

αξιοποίηση των ακινήτων τους χωρίς να περιμένουν την εκδίκαση των υπολοίπων αντιρρήσεων σε ολόκληρη την περιφερειακή ενότητα”, σύμφωνα με το ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020.

Επίσης, αντιμετωπίζονται προβλήματα στα νησιά σχετικά με το σύστημα διαχείρισης απορριμμάτων που αυτό συντελεί και στην τόνωση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Σχετικά με τις οικοδομικές άδειες δεν θα δίνονται αν δεν υπάρχει σχέδιο για την αποκομιδή των μάζων με αδειοδοτημένα συστήματα, έτσι θα αποφεύγεται η ρύπανση των πεζοδρομίων, δασών, παραλιών και ρεμάτων. Πολύ σημαντικό είναι ότι από τις 1/1/2021 επεκτείνεται το τέλος σε όλες τις πλαστικές σακούλες, ώστε να αντιμετωπιστεί η ρύπανση από τα πλαστικά μια χρήσης.

Τέλος, ο νόμος προσπαθεί να βάλει ένα τέλος στους βόθρους. Τα έργα σύνδεσης των ακινήτων με τα κεντρικά δίκτυα αποχέτευσης θα χρηματοδοτηθούν από κοινοτικούς και εθνικούς πόρους (ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020).

Συμπεράσματα

Ο αριθμός των πραγματοποιημένων Διεθνών Διασκέψεων των Ηνωμένων Εθνών για το κλίμα και γενικά για την προστασία του περιβάλλοντος, αποδεικνύει ότι οι χώρες έχουν κατανοήσει την ανάγκη για την προάσπιση του φυσικού περιβάλλοντος και την εύρεση μέτρων, ώστε να μην υφίσταται υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων και ασύστολη καταστροφή στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης και του κέρδους. Τα κράτη κατανοούν πως η τήρηση των διεθνών συμφωνιών είναι ο μόνος τρόπος για την αντιμετώπιση και την αναστροφή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος διασυννοριακά, για την διατήρηση της υγείας των ανθρώπων και για την ύπαρξη ποιοτικών συνθηκών διαβίωσης.

Όμως, πολλές χώρες όπως οι ΗΠΑ και η Κίνα δεν συμμορφώνονται με τον στόχο της μείωσης των ρύπων, οδηγώντας στην ανάγκη οι υπόλοιπες χώρες να προσπαθούν να πετύχουν μεγαλύτερη μείωση ρύπων, ώστε να καλύψουν την διαφορά σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό δεν είναι σίγουρο πως συμβαίνει μιας και συνοδό επακόλουθο είναι και οι υπόλοιπες χώρες να επιδιώκουν την αποφυγή συμμόρφωσης, ώστε να μην επηρεαστεί η οικονομική ανάπτυξη τους.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η ΕΕ έχει ως στόχο την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ έχει αναπτύξει μια ολοκληρωμένη περιβαλλοντική νομοθεσία. Μάλιστα από το 1972 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Παρισίων αναγνωρίστηκε η ανάγκη, η οικονομική ανάπτυξη να λαμβάνει υπόψη την προστασία του περιβάλλοντος και την διασφάλιση της υγείας και της ζωής των ανθρώπων. Ακολούθησαν πολλές συνθήκες, όπου αποτέλεσαν την βάση ανάπτυξης του εσωτερικού νομοθετικού πλαισίου για το περιβάλλον των χωρών και ανήγαγαν το μέγεθος του προβλήματος και την ανάγκη για την ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση των πολιτών. Εκτός των διατάξεων, η ΕΕ σύστησε όργανα για την εφαρμογή των μέτρων και των περιβαλλοντικών πολιτικών, αλλά και για την μέτρηση και την γνωστοποίηση της κατάστασης του περιβάλλοντος με στόχο την αφύπνιση και την δράση.

Σε εθνικό επίπεδο γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχουν πολλά νομοθετήματα σχετικά με το περιβάλλον. Πολλά από αυτά επικυρώνουν ευρωπαϊκές οδηγίες, ή / και διεθνείς αποφάσεις για το περιβάλλον. Σίγουρα οι νόμοι και το άρθρο 24 του Συντάγματος προστατεύουν το περιβάλλον και προσπαθούν να το βελτιώσουν, αλλά υπάρχει μεγάλο χάσμα ανάμεσα στην ύπαρξη αυτών και της ενεργοποίησής τους σε κάθε περίπτωση υποβάθμισης, ρύπανσης ή καταστροφής του περιβάλλοντος από τους ιδιώτες ή ακόμη από το Δημόσιο.

Τα συμπεράσματα είναι πως τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για την συμμόρφωση των χωρών και την υιοθέτηση της αειφόρου ανάπτυξης, για την προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, για την χρήση ΑΠΕ, για την προάσπιση της υγείας των ανθρώπων μέσω της διατήρησης και βελτίωσης του περιβάλλοντος, αλλά όχι τόσο συλλογικά και όχι τόσο απόλυτα. Στην πράξη, το περιβάλλον καταστρέφεται με αποτέλεσμα να δημιουργούνται βλαβερές συνθήκες διαβίωσης για την ανθρωπότητα. Το ζήτημα δεν είναι μόνο η ύπαρξη νόμων και οργάνων για την εφαρμογή των μέτρων και για την πραγματοποίηση των ελέγχων, αλλά η κατανόηση ότι η όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων απαιτεί, όχι απλά την μερική αποκατάσταση του ή την επιβολή φόρων, αλλά την πρόληψη από τις καταστροφές.

Τέλος, χρήσιμη η περαιτέρω έρευνα που δεν περιλαμβάνεται στο πλαίσιο της πτυχιακής για τα κατάλληλα κίνητρα και για τους τρόπους συμμόρφωσης και δέσμευσης των χωρών στις διεθνείς και ευρωπαϊκές οδηγίες και για την ανάπτυξη επαρκούς νομοθεσίας για το περιβάλλον. Έρευνα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί και για τις χώρες εκείνες που δεν συμμετέχουν καθόλου στην αποστολή της αποκατάστασης του πλανήτη, αλλά το μολύνουν περισσότερο στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

- Ανθόπουλος, Χ. (1993). “*Η προστασία της υγείας ως θεμελιώδες κοινωνικό δικαίωμα*”, Το Σύνταγμα, τεύχ. 4, σελ 781-783.
- Γεωργιάδης, Α., Φίλιος, Π. (1990) Εισαγ. 914-918 αρ. 26· Π. Φίλιος, Ειδικό Ενοχικό, 1990, §193 Γ Ι.
- Γεωργόπουλου, Θ. (2013). “*Το Δίκαιο της ΕΕ*”, Εκδόσεις: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γκιζάρη - Ξανθοπούλου, Α.(2003). “*Οι νέοι μηχανισμοί περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση*”, Εκδόσεις:Σακκούλα.
- Δημητρίου, Α. (2009). “*Περιβαλλοντική εκπαίδευση:περιβάλλον, αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*”, Εκδόσεις Επίκεντρο: Θεσσαλονίκη.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος. (1990). “*Στατιστικές Περιβάλλοντος έτους 1987*”, Αθήνα.
- Ζήσιου,Α. (2016). Διπλωματική Εργασία με θέμα:“*Σύστημα για την Εμπορία Δικαιωμάτων Εκπομπών Αερίων του Θερμοκηπίου: Ευρωπαϊκό και Ελληνικό Δίκαιο*”.
- Καρακώστας, Ι. (2000). “*Αδικοπρακτική ευθύνη για περιβαλλοντική ζημία (άρθρο 29 ν. 1650/1986)*”, ΠερΔικ 2/2000.
- Καράκωστας, Ι., Τσεβρένης, Β. (2005). “*Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ιδιωτικό δίκαιο*”, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου Ε/2005.
- Καρακώστας, Ι. (2006). “*Περιβάλλον και δίκαιο*”, Εκδόσεις Νομική βιβλιοθήκη: Αθήνα
- Καρακώστας, Ι. (2011). “*Περιβάλλον και δίκαιο*”, Εκδόσεις Νομική βιβλιοθήκη: Αθήνα
- Κασιμάτη, Γ. (1974).“*Η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και η διεύρυνσις αυτής*”, Περιοδικό: Επιθεώρησις Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου.
- Κοντιάδη, Ξ. (2005). “*Το κοινωνικό κράτος πρόληψης ως απάντηση στην κρίση του παραδοσιακού κοινωνικού κράτους*”, Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου, Τεύχος 1/2005.
- Κοσμίδης, Τ., Χασάπης Χ. (2013).“*Εξωσυμβατική ευθύνη προς αποζημίωση γιαρύπανση του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της ναυτιλιακής δραστηριότητας*”Ν. Φαραντούρης (επιμέλεια), ΕΝΕΡΓΕΙΑ - Ναυτιλία & Θαλάσσιες Μεταφορές.
- Κουτούπα – Ρεγκάκου, Ε. (2008). “*Δίκαιο του περιβάλλοντος*”,ΕκδόσειςΣακκούλα: Αθήνα.
- Κρεμλής, Γ. (2021).Πρακτικά από σεμινάρια 2018-2019 που διεξήχθη στην Αθήνα “*Δίκαιο του Περιβάλλοντος*” Τόμος 12018-2019. Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών: Αθήνα.
- Κρεμλής, Γ. (1998). “*Η ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο του περιβάλλοντος. – Το κοινοτικό κεκτημένο*”. ΕκδόσειςΝόμος και Φύση: Αθήνα.

- Κώττη, Γ. (1975). “Οικονομική της Προστασίας του Περιβάλλοντος”, Εκδόσεις Παπαζήση: Αθήνα.
- Λευθεριώτου, Ε. (2007). “Ιδιοκτησία & Περιβάλλον”, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Λύτρας, Θ. (2005). “Ρύπανση του περιβάλλοντος και αστική ευθύνη”. Τεύχος Γ’ Digesta
- Μανιτάκη, Α. (2008). “Το Σύνταγμα της Ελλάδος 1975/2001/2008”, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μανωλεδάκη, Ι., Prittwitz, C. (1997). “Η ποινική προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας”, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μούση, Ν. (2013). “Ευρωπαϊκή Ένωση, Δίκαιο – Οικονομία – Πολιτική”, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μπερδήμας, Α. (2006). “Διασυνοριακή Ρύπανση”, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Παπαγιάννης, Δ. (2011). “Ευρωπαϊκό Δίκαιο”, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Παπαπετρόπουλος, Α. (2003). “Οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην ευρωπαϊκή και ελληνική έννομη τάξη”, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα: Αθήνα - Κομοτηνή.
- Παραρά, Π. (2001). “Σύνταγμα και ΕΣΔΑ”, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα: Αθήνα-Κομοτηνή.
- Πλακοκέφαλου, Η. (2014). “Η Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος-Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας”, Εκδόσεις: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παραρά, Π. (2001). “Σύνταγμα και ΕΣΔΑ”, Εκδόσεις: Αντ. Ν. Σάκκουλα: Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σιούτη, Γ. (2003). “Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος”, Αντ. Ν. Σάκκουλα: Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σκούρη, Β., Τάχου, Α. (1998). “Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας”, Εκδόσεις Παρατηρητής.
- Τσάλτα, Γ., Πλιατιά, Χ. (2010). “Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον”, Εκδόσεις Σιδέρης.
- Τσενέ, Χ. (2015). “Εισαγωγή στο Αστικό και Εμπορικό Δίκαιο. Βασικές έννοιες Δικαίου. Γενικές αρχές Αστικού Δικαίου” Πάτρα, Διαθέσιμο στο: <https://eclass.upatras.gr/courses/BMA534/> [Πρόσβαση 31.7.2021].
- Φαραντούρης, Ν., Κοσμίδης, Τ. (2015). “Δίκαιο Υδρογονανθράκων”.
- Χαϊνταρλής, Μ. (2011). “Περιβαλλοντική Νομοθεσία”, Εκδόσεις Νομική βιβλιοθήκη.
- Χατζοπούλου, Α., Ντούγια Ε., Γερασίμου, Σ. (2017). “Ο ρόλος του δικαίου και της δικαιοσύνης στην αντιπαράθεση περιβάλλοντος και ανάπτυξης (παραδείγματα μέσα από δικαστικές αποφάσεις)”, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.
- Χατζοπούλου, Ι. (2005). “Εγκατάσταση και λειτουργία μικρών υδροηλεκτρικών σταθμών σε δάση ή δασικές εκτάσεις”, Ενέργεια και Δίκαιο.
- Χρυσόγονου, Κ. (2008). “Συνταγματικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος”, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χρυσόγονου, Κ. (2006). “Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα”, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενογλώσση

Peeters, M., Deketelaere, K. (2006). “EU Climate Change Policy The Challenge of New Regulatory Initiatives”, Edward Elgar, p. 27.

Ιστοσελίδες

Ακριβοπούλου, Χ. (2010). “Βασικές έννοιες - Δίκαιο περιβάλλοντος”, Αkrivopoulou Christina’s Blog, 6/3/2010. Διαθέσιμο στο: <https://akrivopoulouchristina.wordpress.com/2010/03/06/%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF/>

[Πρόσβαση 21.7.2021].

Βλάχος, Σ. (2018). “Το Περιβάλλον: ο κόσμος μας, η ζωή μας!”, vimaonline.gr, 26.7.2018, Διαθέσιμο στο: <https://www.vimaonline.gr/19/article/a116/stamatis-stulianos-vlahos/33359/to-perivallon-o-kosmos-mas-i-zoi-mas>

[Πρόσβαση 22.7.2021].

Βρετού, Β. (2019). “Οι βασικές αρχές του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και οι μελλοντικές γενιές”, Νόμος και Φύση, 12.9.2019, Διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/19578/oi-vasikes-arxes-toy-diethnoys-perivallontikoy-dikaioy-kai-oi-mellontikes-genies/>

[Πρόσβαση 27.7.2021].

ΕΣΠΑ (4/11/20019). “Αειφόρος ανάπτυξη (Sustainable development)”, ΕΣΠΑ. Διαθέσιμο στο:

<https://www.espa.gr/el/pages/dictionaryFS.aspx?item=4>

[Πρόσβαση 29/7/2021].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). “Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου, Η συμφωνία του Παρισιού τίθεται σε ισχύ μετά την επικύρωσή της από την ΕΕ”, 4/10/2016 Διαθέσιμο στο:

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3284_el.htm. στις 25/09/2017

[Πρόσβαση 31/7/2021].

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2016). “Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 6ης Οκτωβρίου 2016 σχετικά με την υλοποίηση της Συμφωνίας του Παρισιού και τη Διάσκεψη του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή του 2016 στο Μαρακές του Μαρόκου (COP22) (2016/2814(RSP))”, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 6/10/2016.

Διαθέσιμο στο:

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0383_EL.html

[Πρόσβαση 31/7/2021].

Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος. (23/11/2020). Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος Διαθέσιμο στο:

<https://www.eea.europa.eu/el/themes/air/intro>

[Πρόσβαση 23/7/2021].

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2021). “*Συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή*”, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 21/4/2021.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/paris-agreement/>

[Πρόσβαση 31/7/2021].

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2018). “*Σύμβαση του Aarhus: το Συμβούλιο αποφασίζει να ενισχύσει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα*”, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 18/6/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2018/06/18/aarhus-convention-council-decision-strengthens-access-to-justice-in-environmental-matters/>

[Πρόσβαση 13/8/2021].

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2017). “*The 2030 climateandenergyframework*”, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 14/10/2017.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/2030-climate-and-energy-framework/>

[Πρόσβαση 31/7/2021].

EUR-Lex (2017). “*Η πορεία προς μια οικονομία χαμηλών επιπέδων ανθρακούχων εκπομπών το 2050*” EUR-Lex AccesstotheEuropeanUnionLow 3/8/2016.

Διαθέσιμο στο:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=legisum:2001_7

[Πρόσβαση 12/8/2021].

EUR-Lex (2016). “*Διαπραγματεύσεις των Η.Ε. για την κλιματική αλλαγή*”, EUR-Lex AccesstotheEuropeanUnionLow. 17/11/2016.

Διαθέσιμο στο:

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=legisum:2001_16

[Πρόσβαση 29/7/2021].

EUR-Lex. (2011). “*Χάρτης πορείας για τη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική οικονομία χαμηλών επιπέδων ανθρακούχων εκπομπών το 2050*”, EUR-Lex AccesstotheEuropeanUnionLow8/3/2011.

Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0112>

[Πρόσβαση 12/8/2021].

Kibblewhite, M. (2019). “*Συνέντευξη - Ρύπανση του εδάφους: η κληρονομιά της βιομηχανοποίησης που προκαλεί ανησυχία*”, Ευρωπαϊκό Οργανισμό περιβάλλοντος 3/12/2019.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.eea.europa.eu/el/simata-eop-2010/simata-2019/arthra/synenteyksi-2014-rypansi-toy-edafoyis>
[Πρόσβαση 23.7.2021].

Kurrer, C. (2021). “Ατμοσφαιρική ρύπανση και ηχορύπανση”. Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Διαθέσιμο στο:
: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/75/%CE%B1%CF%84%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CF%81%CF%85%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7%CF%87%CE%BF%CF%81%CF%85%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%83%CE%B7>
[Πρόσβαση 24/7/2021].

Kurrer, C. (2021). “Περιβαλλοντική πολιτική: γενικές αρχές και βασικό πλαίσιο”, Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Διαθέσιμο στο: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework>
[Πρόσβαση 10/8/2021].

Λύτρας, Θ. (2003). “Ρύπανση του περιβάλλοντος και αστική ευθύνη”. Digesta, 2003 Τεύχος Γ, Διαθέσιμο στο:
<https://www.etnas.gr/lyres.puff>
[Πρόσβαση 24.7.2021].

Νομολογία 613/2002. ΣτΕ Απόφαση 7η “Περιβάλλον και Οικονομία”, Διαθέσιμο στο:
<http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/1586.pdf>
[Πρόσβαση 21.7.2021].

Νομολογία ΣτΕ 3478/2000. Απόφαση Συμβουλίου της Επικρατείας 3478/00, Διαθέσιμο στο:
http://www.nomoskopio.gr/ste_3478_00.php?toc=0&printWindow&
[Πρόσβαση 25.8.2021].

Προεδρικό Διάταγμα 25-10/3-11. (1928). “Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός της ζώνης των πόλεων κ.λ.π. του Κράτους ανεγέρσεως οικοδομών Νομοσκοπία Νομοθεσία για μηχανικούς, Τεχνολογισμική”, Διαθέσιμο στο:
https://www.technologismiki.com/nomos/index.html?pd_23_10_1928b.php
[Πρόσβαση 23.8.2021].

Σκαμπαρδώνη, Μ. (2019). “Η σημασία της φύσης στη σωματική ολοκλήρωση του ανθρώπου”. Dasarxeio.com, 30/8/2019, Διαθέσιμο στο:
<https://dasarxeio.com/2019/08/30/70417/>
[Πρόσβαση 24.7.2021].

ΣτΕ 1555/1997. (1998). “Διοικητική Δίκη”, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Συμβούλειο της Επικρατείας και Διοικητική Δικαιοσύνη. A695/1986, Διαθέσιμο στο:
http://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/ypiresies/nomologies?_afrLoop=8870025898952969#!%40%40%3F_afrLoop%3D8870025898952969%26centerWidth%3D65%2525%26leftWidth%3D0%2525%26npath%3D%252Fwebcenter%252Fportal%252Fste%252Fypiresies%252Fnomologies%26rihWidth%3D35%2525%26showFooter%3Dfalse%2

[6showHeader%3Dtrue%26_adf.ctrl-state%3Dlj0gq41e9_33](#)

[Πρόσβαση 25.8.2021]

UNFCCC.(1998). “*Kyoto protocol to the United Nations Framework Conventions on climate change*”, Διαθέσιμο στο:

<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

[Πρόσβαση 29.7.2021].

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, *Πρωτόκολλο του Κιότο*, Διαθέσιμο στο:

<https://ypen.gov.gr/perivallon/klimatiki-allagi/diethneis-diapragmatefseis/protokollo-tou-kyoto/>

[Πρόσβαση 29.7.2021].

ΦΕΚ Α΄7/18.1.1969. Ν.Δ. 86/1969 “ Δασικός κώδιξ”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/524554/n.d.-86-1969>

[Πρόσβαση 1.10.2021]

ΦΕΚ 151 Α/22.06.1976. Νόμος 360/1976 “*Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος*”, Διαθέσιμο στο:

https://www.oke.gr/sites/default/files/gnomi_horotaxikos_shediasmos_teliko.pdf

[Πρόσβαση 25.7.2021].

ΦΕΚ Α΄289/29.12.1979. Νόμος. 998/1979 “*Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας*”, Διαθέσιμο στο:

<http://www.dtklawfirm.gr/wp-content/uploads/2019/01/998.1979.pdf>

[Πρόσβαση 25.8.2021].

ΦΕΚ 160/Α/16-10-86. Νόμος 1650/86. “*Για την Προστασία του Περιβάλλοντος*”, Διαθέσιμο στο:

<http://www.fdpardonas.gr/files/1650-1986.pdf>

[Πρόσβαση 21.7.2021].

ΦΕΚ Α-207/7-10-1999. Ν. 2742/1999 “*Χωροταξικός σχεδιασμός και αιεφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις*”, Διαθέσιμο στο:

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/skhedia-poleon/n-2742-1999.html>

[Πρόσβαση 27.8.2021].

ΦΕΚ 1022B/5-8-2002. ΚΥΑ 15393/2332/2002 “*Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν.1650/1986 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν.3010/2002 “Εναρμόνιση του Ν.1650/86 με τις οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61/ΕΕ κ.ά (Α* 91)”*”, Διαθέσιμο στο:

<http://old.efepae.gr/data/draseis/%CE%A0%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%B7%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%CE%9A%CE%A5%CE%91%201539323322002%20-%CE%A6%CE%95%CE%9A%201022%CE%925-8-2002.pdf>

[Πρόσβαση 21.8.2021].

ΦΕΚ 91/Α/25.4.2002. Νόμος 3010/2002 “*Εναρμόνιση του ν. 1650/86 με τις οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61/ΕΕ, διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις*”, Διαθέσιμο στο:

<https://www.elinyae.gr/ethniki-nomothesia/n-30102002-fek-91a-2542002>

[Πρόσβαση 21.8.2021].

ΦΕΚ 153 Α/28-6-2002.Νόμος 3028/2002. “Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς”, Διαθέσιμο στο:

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-arxaiotites/n-3028-2002.html>

[Πρόσβαση 23.8.2021].

(ΦΕΚ 280/Α/9-12-2003). Νόμος 3199/2003. “Προστασία και διαχείριση των υδάτων - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000.”, Διαθέσιμο στο:

<https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/n-3199-2003.html>

[Πρόσβαση 29.8.2021].

ΦΕΚ Α' 24/2012. “Πλαίσιο παραγωγής και διαχείρισης αποβλήτων - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/98/ΕΚ - Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής”

ΦΕΚ 24/Α` 13.2.2012. “Ποινική προστασία του περιβάλλοντος – Εναρμόνιση με την οδηγία 2008/99/ΕΚ – Πλαίσιο παραγωγής και διαχείρισης αποβλήτων – Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής”, Διαθέσιμο στο:

https://www.elinyae.gr/sites/default/files/2019-07/24a_12.1329481379390.pdf

[Πρόσβαση 30.8.2021].

ΦΕΚ 92/Α/7-5-2020. 4685/2020. “Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις”, Διαθέσιμο στο:

<https://www.e-nomothesia.gr/law-news/demosieutheke-nomos-4685-2020.html>

[Πρόσβαση 30.8.2021].

